

Papildomi komentarai Jungtinių Tautų Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetui (CESCR)

Dėl atliekamo Lietuvos valstybės vertinimo Komitete
2023 m. vasario mėn.

Atsižvelgiant į 2021 m. balandžio 21 d. Komiteto
pateiktus Papildomus klausimus Lietuvai

2023 m. Vilnius

Turinys

- I.** Įvadas
- II.** Lygių galimybių užtikrinimo garantijos ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje srityse
- III.** Nediskriminavimo principo įgyvendinimas atskirų socialinių grupių atžvilgiu
- IV.** Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas
- V.** Asmenys su negalia
- VI.** Teisė į darbą ir tinkamas sąlygas
- VII.** Teisė į socialines išmokas
- VIII.** Teisė į tinkamą gyvenimo lygį
- IX.** Teisė į sveikatą. Sveikatos priežiūros paslaugos pažeidžiamoms socialinėms grupėms
- X.** Teisė į švietimą

I. Įvadas

Tarptautinė teisė užtikrina žmogaus teisių apsaugos standartus, o valstybės, ratifikuodamos tarptautinius žmogaus teisių dokumentus, prisiima įsipareigojimus užtikrinti jų įgyvendinimą.

Žmogaus teisių stebėseną yra tarptautiniu mastu pripažintas metodas, kuriuo siekiama užtikrinti tarptautinių ir nacionalinių teisės normų bei standartų įgyvendinimą, atskleisti žmogaus teisių pažeidimus ir skatinti atsakomybę už juos. Vykdamas žmogaus teisių stebėseną pagal atskirus tarptautinius dokumentus, siekiama įvertinti, ar valstybėje yra priimtos ir taikomos priemonės, kurių paskirtis – įgyvendinti tarptautinį dokumentą, jį perkelti ir suderinti su nacionaline teise; įvertinti rezultatus ir pateikti išvadas dėl įgyvendinimo eigos; skatinti atsakomybę ir taip stiprinti įsipareigojimų užtikrinimą. Nevyriausybinės organizacijos (NVO) nuolat stebi, kaip visuomenėje įgyvendinamos žmogaus teisės, atskleisdamos ŽT pažeidimus ir skatindamos atsakingų institucijų atskaitomybę.

1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas nustato valstybėms narėms „rezultato įsipareigojimus“, kurie reiškia, kad valstybė narė privalo imtis visų įmanomų priemonių, kad pasiektų tarptautinėje sutartyje numatomą rezultatą – garantuotų ekonomines, socialines ir kultūrines teises. Jeigu valstybė nesiima priemonių, kad laipsniškai įgyvendintų šias teises, ji pažeidžia šį paktą. Pakte įtvirtintos teisės dar kitaip vadinamos socialinėmis teisėmis, įskaitant teisę į darbą, teisę į teisingas ir palankias darbo sąlygas, teisę į socialinę apsaugą, teisę į mokslą, teisę į fizinės ir psichikos sveikatos apsaugą, kt.

JT Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetui pateikus papildomus klausimus Lietuvai apie pakto įgyvendinimą (List of issues, 2021 m. balandžio 12 d., E/C.12/LTU/Q/3), Lietuva parengė ir išsiuntė Komitetui oficialią valstybės ataskaitą. Žmogaus teisių, negalios, pažeidžiamų grupių apsaugos srityje dirbančios NVO nuolat renka informaciją, atlieka tyrimus ir analizes, stebėdamos žmogaus teisių situaciją kasdieniame gyvenime.

Šioje susitelkusių nevyriausybinių organizacijų¹ teikiamoje apibendrintoje analizėje pateikiama reali šalies situacija konkrečių teisių apsaugos ir įgyvendinimo srityje, ypač atsižvelgiant į COVID pandemijos sąlygomis kilusius papildomus iššūkius įgyvendinant socialines teises.

¹Ataskaitą teikia: Lietuvos negalios organizacijų forumas (LNF); Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas Lietuvoje (NSMOT); asociacija Lietuvos žmogaus teisių centras (LŽTC), VŠĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“ (PSP); Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų koalicija (Nacionalinė NVO koalicija).

II. Lygių galimybių užtikrinimo garantijos ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje srityse

Atsakant į Komiteto klausimus dėl bendrųjų įsipareigojimų, pateiktus 2–4 punktuose (Konvencijos 2 str. 1 p.)

2022 m. buvo priimti svarbūs Lygių galimybių įstatymo² pakeitimai. Gegužės mėn. Seimas patvirtino Lygių galimybių įstatymo pakeitimus, kuriais remdamasi Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (LGKT) galės nagrinėti platesnį piliečių skundų spektrą: nuo šiol lygių galimybių kontrolierė turės teisę nagrinėti skundus dėl priekabiavimo vartotojų teisių apsaugos, organizacijų ir asociacijų lygmenimis. Šis pakeitimas – didelė pažanga vartotojų teisių apsaugos srityje, nes iki šiol LGKT negalėjo nagrinėti skundų dėl priekabiavimo, vykusio paslaugų teikimo sferoje, todėl tokie atvejai, kaip, pavyzdžiui, seksualinis priekabiavimas keliaujant viešuoju transportu ar baruose, žeminančios replikos dėl lyties, naudojantis vairavimo mokyklų paslaugomis, žeminimas dėl kilmės, vartojamos kalbos ar negalios paslaugų teikimo vietose ir pan., nebūdavo tiriami, nes tokios galimybės nenustatė įstatymas. Įsigaliojus šiems pakeitimams, paslaugų teikėjai taip pat privalės imtis priemonių, kad užtikrintų saugesnę aplinką, ir reaguoti, klientams pranešus apie priekabiavimo atvejus.

Birželio mėn. Seimas patvirtino Lygių galimybių įstatymo pakeitimus, kurie padėtų derinti šeimos ar asmeninius poreikius su darbo įsipareigojimais. Šie pakeitimai įsigaliojo nuo rugpjūčio mėn. Įstatymas buvo papildytas tokia nuostata: darbdavys įpareigojamas imtis priemonių, kad darbuotojai darbo vietoje nebūtų diskriminuojami dėl tėvystės, vaiko priežiūros ar nemokamų atostogų sergančiam šeimos nariui arba kartu su darbuotoju gyvenančiam asmeniui slaugyti suteikimo ir lankstaus darbo grafiko nustatymo. Įtardamas diskriminacijos atvejį, darbuotojas gali teikti skundą dėl diskriminacijos LGKT.

Be to, minėtame įstatyme patikslinta, kad socialinės padėties diskriminacijos pagrindas apima ir asmens šeiminių padėčių, taip įgalinant LGKT nagrinėti skundus dėl tokio pobūdžio diskriminacijos apraiškų visose srityse: valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veikloje, švietimo įstaigose, darbe, gaunant prekes ir paslaugas bei organizacijų ir asociacijų veikloje.

²<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/652fea40c13111ec9f0095b4d96fd400>.

III. Nediskriminavimo principo įgyvendinimas atskirų socialinių grupių atžvilgiu

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 7–8 punktuose (Konvencijos 2 str. 2 p.)

1. Romų bendruomenė

Pastarųjų metų tyrimų ir apklausų duomenys rodo, kad romų tautybės asmenų padėtis Lietuvoje kai kuriais aspektais laipsniškai gerėja, tačiau esminiai socialinės padėties rodikliai labai nesikeičia. Romų bendruomenės nariai patiria itin didelę socialinę atskirtį. Ši problema nėra efektyviai sprendžiama politinėmis priemonėmis.

Nevyriausybės organizacijos „Diversity Development Group“ ir Lietuvos socialinių tyrimų centro nuo 2005 m. atliekama reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa rodo, kad romai yra nepalankiausiai Lietuvos gyventojų vertinama etninė grupė ir patiria didžiulę socialinę atskirtį. 2022 m. apklausos duomenimis, 58,6 proc. Lietuvos gyventojų nenorėtų gyventi kaimynystėje su romais (2019 m. – 62,8 proc. ir 2017 m. – 63,8 proc.), 59,3 proc. nenorėtų išnuomoti būsto (2019 m. – 65 proc., 2017 m. – 66,8 proc.), 31,1 proc. nenorėtų dirbti kartu su romų tautybės žmonėmis (2019 m. – 38,7 proc., 2017 m. – 45,3 proc.).³

2020 m. nevyriausybės organizacijos „Media4Change“ atliktas žiniasklaidos stebėsenos tyrimas rodo, kad, palyginus su kitomis etninėmis grupėmis Lietuvoje (lenkais, rusais, žydais), romų reprezentacija žiniasklaidoje dažniausiai yra neigiamo pobūdžio: 34,1 proc. tekstų, kuriuose kalbama apie romus, jie yra minimi neigiamame, dažnai kriminaliniame kontekste (6,9 proc. neigiamų straipsnių apie lenkus, 4,1 proc. – apie žydus, 12,1 proc. – apie rusus). 2019 m. neigiamų straipsnių apie romus dalis sudarė 43 proc.

Oficialių pranešimų apie romų patiriamą diskriminaciją (t. y. skundų, pateiktų Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai, arba pranešimų teisėsaugai apie neapykantos nusikaltimus ar neapykantos kalbos atvejus) fiksuojama labai mažai, tačiau nevyriausybinių organizacijų rengiamų diskusijų, mokymų ir susitikimų metu romų tautybės asmenys pasakoja apie kasdieniais tapusius diskriminacijos atvejus visose viešojo gyvenimo srityse: sveikatos priežiūros ar švietimo įstaigose, bendraujant su teisėsauga, bandant įsidarbinti, susirasti būstą, gauti socialines paslaugas. 2019 m. kokybinio tyrimo duomenimis, Lietuvoje gyvenantys romai nesikreipia pagalbos į teisėsaugos ar valstybines institucijas dėl nepasitikėjimo teisėsauga, dėl neigiamų pareigūnų nuostatų romų atžvilgiu ar įsitikinimų, kad, net ir pranešus apie incidentą, pažeidėjai nebus nubausti.

2020 m. „Diversity Development Group“ atlikto tyrimo duomenimis, nuo 2015 iki 2020 m. romų tautybės asmenų skurdo rizikos rodikliai nepakito ir didžioji dauguma romų tautybės asmenų (96 proc.) gyvena žemiau skurdo ribos. Per šiuos penkerius metus taip pat labai nepakito romų užimtumo lygis (2020 m. – 11,4 proc.), nedarbo lygis (apie 35 proc.) bei moterų užimtumo lygis (apie 9 proc.).⁴

³2018 m. apklausa nebuvo atlikta.

⁴2020 m. „Diversity Development Group“ tyrimo duomenimis.

2020 m., lyginant su 2015 m., pagerėjo romų subjektyvaus sveikatos vertinimo rodikliai. Amžiaus grupėje iki 44 m. daugiau romų vertino savo sveikatą kaip gerą ar labai gerą, mažiau visų amžiaus grupių asmenų nurodė sergantys lėtinėmis ligomis ar turintys ilgalaikių sveikatos sutrikimų. Nepaisant to, atotrūkis tarp romų subjektyvaus sveikatos vertinimo ir bendro Lietuvos gyventojų vidurkio išliko didelis: 2018 m. 76 proc. Lietuvos gyventojų iki 44 metų amžiaus vertino savo sveikatą kaip gerą ar labai gerą, o 2020 m. taip vertino savo sveikatą tik 56 proc. tos pačios amžiaus grupės romų; 23 proc. Lietuvos gyventojų, vyresnių nei 45 m., vertino savo sveikatą kaip blogą ar labai blogą, o 2020 m. taip vertino savo sveikatą net 59 proc. tos pačios amžiaus grupės romų.

Žmogaus teisių ekspertai teigia, kad apgyvendinimo prieinamumas išlieka viena didžiausių problemų, su kuriomis susiduria romai Lietuvoje, ypač Vilniuje, kur 2020 m. gegužės mėnesį buvo galutinai išardyta ilgametė Kirtimų gyvenvietė. Iškeldinus Kirtimuose gyvenusius romus, dėl teisės spragų Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatyme ir Vilniaus romų integracijos

į visuomenę 2020–2023 metų programoje nebuvo iki galo užtikrintas alternatyvus būsto ir socialinės paramos nuomos mokesčiams mokėti prieinamumas. Dėl socialinių būstų trūkumo Vilniaus mieste daugelis iš Kirtimų iškeltų romų bandė išsinuomoti būstą privačiame sektoriuje, kur dažnai susiduria su diskriminacinėmis nuomotojų nuostatomis. Nors apklausos rodo, kad nuo 2015 iki 2020 m. romų gyvenamųjų būstų sąlygos pagerėjo (išsaugo romų namų ūkių plotas, padaugėjo asmenų, galinčių pakankamai šildyti būstą), dabartiniai Lietuvos ekonomikos rodikliai, pvz., lapkričio mėn. 22,9 proc. pasiekęs metinės infliacijos lygis, neabejotinai neigiamai veikia saugaus, higieniško ir patogaus būsto prieinamumą romų tautybės asmenims.

Pagal dabartinį teisinį reglamentavimą, vieniša motina, kurios vaiko tėvas nėra nustatytas (pavyzdžiui, moteris nežino, kas vaiko tėvas, arba dėl tam tikrų priežasčių nenurodo jo vaiko gimimo liudijime), negali gauti piniginės socialinės paramos. Norinti gauti socialinę pašalpą ir kompensaciją moteris privalo kreiptis į teismą, pareikšdama ieškinį dėl tėvystės nustatymo. Tačiau teisminės procedūros dažnai yra neprieinamos vienišoms motinoms dėl finansų trūkumo (reikia mokėti advokatui už ieškinio parengimą, ieškinys dėl tėvystės nustatymo yra apmokestinamas žyminiu mokesčiu), nepakankamo teisinio išprusimo, neraštingumo ir kitų priežasčių. Taip pat tuo atveju, kai moteris nežino, kas vaiko biologinis tėvas, jo paieška tampa ypač sudėtinga, beveik neįmanoma. Taigi, dabartiniu teisiniu reguliavimu nėra užtikrinama viena iš esminių socialinių garantijų – gauti pašalpas ir kompensacijas vienišoms motinoms, kurios nežino, kas vaiko tėvas, arba yra priėmusios sprendimą vaiko gimimo liudijime nenurodyti tėvystės. Kai nėra pripažinta tėvystė, moteris negauna jokių pajamų iš vaiko biologinio tėvo, taip pat negali kreiptis dėl vaiko išlaikymo priteisimo ir gauti vaiko išlaikymo išmokas iš vaiko išlaikymo fondo. Atsidūrusi tokioje situacijoje, moteris nesulaukia paramos nei iš vaiko biologinio tėvo, nei socialinės paramos ir gali gyventi tik iš savo pajamų ir išmokų vaikui. Pastebėta, kad dėl šios nuostatos dažniausiai kenčia romų bendruomenės narės, kurios dėl kultūrinių, neraštingumo ar kitų priežasčių vaiko gimimo liudijime nenurodo vaiko biologinio tėvo. Tokia nuostata vertintina kaip itin diskriminacinė ir perkelianti našta ant pažeidžiamiausios grupės pečių.

2. LGBTQ+ bendruomenė

2021 ir 2022 m. buvo paženklinoti diskusijų apie LGBT bendruomenės narių teises viešajame diskurse. Visgi galima teigti, jog teisinio reglamentavimo srityje ir užtikrinant LGBT bendruomenės narių teises padaryta tik nedidelė pažanga.

Lietuvoje ir toliau nėra teisiškai įtvirtintas tos pačios lyties porų lygiateisiškumas. 2021 m. gegužės mėn. Seime buvo registruotas Lyčiai neutralios partnerystės įstatymo projektas⁵, apibrėžiantis partnerystę kaip dviejų asmenų bendro gyvenimo faktą, siekiant sukurti, plėtoti, apsaugoti partnerių santykius. Nurodoma, kad santykiai yra grindžiami „emocinio prierašumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagalbos, pagarbos ir / ar panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas“. Šiam įstatymo projektui Seime pateikimo stadijoje pritarta nebuvo, jis buvo gražintas rengėjams tobulinti.

2022 m. Seimo pavasario sesijos metu, nepaisant bandymų išbraukti minėto įstatymo projektą, jis sugražintas į darbotvarkę. Rusijos invazijos į Ukrainą akivaizdoje diskusijos apie jo priėmimą įgavo ir itin stiprų geopolitinį atspalvį. Gegužės mėn. įstatymo projektas buvo pristatytas nauju pavadinimu – partnerystės sąvoka buvo pakeista į civilinę sąjungą. Siūlomas įstatymo projektas ekspertų buvo vertinamas kaip kompromisinis, t. y. užtikrinantis minimalius teisinius standartus, tačiau taip pat iki galo neatitinkantis LGBT šeimų realybės: pagal jį civilinė sąjunga turėtų būti patvirtinta notaro, o ją registruojantys žmonės negalėtų pasirinkti vienas kito pavardžių. Be to, šis įstatymo variantas neužtikrintų teisės įsivaikinti – projekte vaikų klausimas apskritai nėra minimas.

Visgi šis projektas leistų lengviau spręsti turto paveldėjimo klausimus ir užtikrintų galimybę sužinoti apie partnerio (-ės) sveikatos būklę gydymo įstaigoje. Civilinės sąjungos įstatymo projektas pateikimo stadiją Seime perėjo 2022 m. gegužę ir buvo svarstomas komitetais. Tačiau iki šiol (2022 m. gruodis) nėra tiksliai žinoma, kada projektas bus svarstomas Seime – viliamasi, kad į Seimo salę jis sugrįš 2023 m. pavasario sesijos metu.

Tačiau reaguojant į neapykantos kalbos prieš LGBT bendruomenę apraiškas, esama ir teigiamų pokyčių: minėtini keli atvejai 2022 m. vasarį, balandį ir rugsėjį, kai teismai priėmė sprendimą nubausti individus už neapykantos prieš LGBT bendruomenę kurstymą tiek viešojoje erdvėje (plakatais ir pan.), tiek internete.

Įvyko teigiamas pokytis kraujo donorystės srityje: nuo 2022 m. gegužės 1 d., siekiant tapti kraujo donoru ir pildant atitinkamą klausimyną, diskriminacinis klausimas, ar vyras, siekiantis tapti donoru, yra turėjęs lytinių santykių su kitais vyrais, performuluotas į: „Ar turėjote rizikingų lytinių santykių?“, ir bus taikomas tiek kraujo donorais norintiems tapti vyrams, tiek moterims.

⁵ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ca7c38b0ba0a11eb91e294a1358e77e9>.

Pažymėtina, kad nebuvo pradėtos teisėkūros procedūros dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4.2.16 straipsnio keitimo, kad jo nebūtų galima taikyti diskriminaciniu, prieš LGBT bendruomenę nukreiptu būdu. Be to, į naujai priimtą Nediskriminavimo skatinimo 2021–2023 metų veiksmų planą nebuvo įtraukta konkrečių strateginių priemonių LGBT asmenų diskriminacijai Lietuvoje mažinti.

Apibendrinant pažangą, padarytą šioje srityje, galima teigti, kad išlieka opai teisinės bazės, skirtos apsaugoti tos pačios lyties asmenų santykius ir šeimas, stygiaus problema, ribojanti teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, taip pat – teisę į nuosavybę, paveldėjimą ir socialines išmokas.

Translyčiai asmenys išlieka itin pažeidžiami dėl nepakankamo įstatyminio reglamentavimo: lytinė tapatybė bei lyties raiška nėra akivaizdžiai įvardytos tarp saugomų pagrindų galiojančioje teisinėje bazėje, t. y. lytinė tapatybė iki šiol nėra įtraukta į LR baudžiamojo kodekso 170 straipsnyje pateiktą neapykantos pagrindų sąrašą, taip pat į LR darbo kodeksą ir Lygių galimybių įstatymą. Pažymėtina, kad lyties pagrindas nėra pakankamas, nes įrodyti diskriminaciją lyties pagrindu tuo atveju, kai ji yra susijusi tik su lytine tapatybe, gali būti sudėtinga arba neįmanoma.

Visgi pažymėtini keli teigiami pokyčiai. Nuo 2022 m. vasario 1 d. įsigaliojo naujas teisinis reglamentavimas, leidžiantis translyčiams asmenims pasikeisti asmenvardžius. Iš tokių asmenų nebus reikalaujama medicininio lyties pakeitimo patvirtinimo, tačiau reikės Lietuvos sveikatos priežiūros įstaigos išduotos pažymos arba Europos Sąjungos valstybės narės sveikatos priežiūros įstaigos išduoto medicininio dokumento, patvirtinančio diagnozuotą lyties neatitikimą.⁶ Pažymėtina, kad asmenvardžiai nesikeistų tokio asmens nepilnamečių vaikų gimimo įrašuose, be to, šia teise galėtų naudotis tik pilnamečiai, nesusituokę asmenys.

Taip pat svarbu pabrėžti, kad šis teisinis reglamentavimas nevisiškai atitinka tarptautinius standartus: jis apima asmenvardžius, bet ne lyties žymę asmens dokumentuose. Asmuo, norėdamas pasikeisti lyties žymę dokumentuose, ir toliau tai turėtų daryti teismo keliu. Šis variantas yra ne visiems prieinamas finansiškai, be to, fiksuojama netolygi Lietuvos teismų praktika.

2022 m. rugpjūčio mėn. LR sveikatos apsaugos ministras patvirtino naują Lyties tapatumo sutrikimo diagnostikos ir gydymo tvarkos aprašą⁷, pasak Sveikatos apsaugos ministerijos, leisiantį „vienodai ir aiškiai suteikti sveikatos paslaugas pilnamečiams asmenims, kuriems įtariamas ir / ar diagnozuotas lyties tapatumo sutrikimas“. Tai – pirmasis aprašas Lietuvoje, medikams apibrėžiantis, ką Sveikatos apsaugos ministerija įvardija kaip lyties tapatumo sutrikimo nustatymo ir gydymo standartus. Kadangi tokio aprašo nebuvo, asmens sveikatos priežiūros srityje atsirado skirtingų praktikų ir nebuvo sudaryta teisinių sąlygų prireikus skirti reikalingus medikamentus ar tyrimus. Apraše apibrėžiami šeimos gydytojo, gydytojo psichiatro, endokrinologo, akušerio ginekologo, urologo ir kitų specialistų vaidmenys ir atsakomybės.

⁶ Pažymėtina, kad LR teisingumo ministerija šio reglamentavimo apibrėžtyje vartoja stigmatizuojantį bei patologizuojantį terminą „transseksualumas“, kuris čia pakeistas PSO rekomenduojamu terminu „lyties neatitikis“ (angl. gender incongruence).

⁷ <https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/patvirtinta-lyties-tapatumo-sutrikimo-diagnozavimo-ir-gydymo-tvarka>.

Šiuo teisės aktu taip pat nustatomos gydytojų specialistų konsiliumo sudarymo sąlygos, gydytojų įgaliojimai, detalizuoti kiti su pacientų sveikata susiję klausimai.

Asmuo, norintis pradėti gydymą hormoniniais vaistais Lietuvoje, turės kreiptis į šeimos gydytoją arba į pirminės ambulatorinės psichikos sveikatos priežiūros paslaugas teikiantį gydytoją psichiatrą dėl siuntimo išrašymo į gydytojų specialistų konsiliumą. Medikamentinio gydymo skyrimo atveju kiekvienam pacientui bus sudaromas jo kompleksinio gydymo ir stebėsenos planas, atitinkantis jo sveikatos poreikius. Diagnozavimo ir gydymo paslaugos (kaip ir esant kitiems į TLK-10 ligų klasifikatorių įtrauktiems sutrikimams ar ligoms) bus finansuojamos Privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšomis. Tačiau gydymas vaistais nėra kompensuojamas iš PSDF lėšų – už medikamentus susimoka pats asmuo.

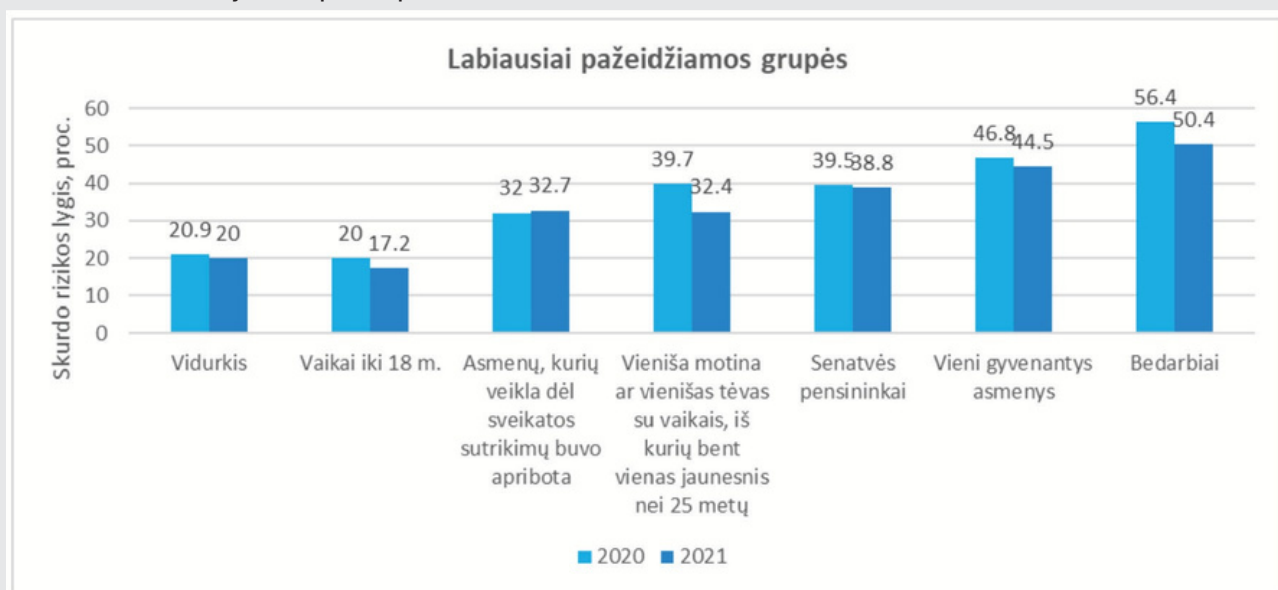
Visgi šis įsakymas neaptaria lyties keitimo operacinio gydymo: lyties keitimo operacinis gydymas, pacientui diagnozavus lyties tapatumo sutrikimą, šiuo metu nėra numatytas, todėl tokių paslaugų teikimo tvarka teisės aktuose nėra aptariama. Gydymas hormoniniais vaistais yra skiriamas tik tada, kai toks noras yra užfiksuotas kaip nekintamas ir trunkantis ne trumpiau negu 2 metus. Be to, ši tvarka apibrėžiama sveikatos apsaugos ministro įsakymu, o ne įtvirtinama įstatymiškai, todėl, pasikeitus ministrams, ją būtų galima atšaukti arba pakeisti. Taip pat ši tvarka galioja tik pilnamečiams asmenims, ji neapibrėžia paslaugų teikimo nepilnamečiams translyčiams asmenims.

Nors šių pokyčių atsiradimas teisinėje bazėje yra sveikintinas, tačiau taip pat svarbu pažymėti, kad LR sveikatos apsaugos sistemoje tebevartojama translytiškumą patologizuojanti leksika. Pagal 2020 m. įsigaliojusią Pasaulio sveikatos organizacijos parengtą Tarptautinę statistinę ir ligų sveikatos sutrikimų klasifikaciją (11-oji redakcija) (angl. ICD 11), šalims rekomenduojama atsisakyti „transseksualumo“ termino. Jis nebepriskiriamas prie sutrikimų kategorijos, t. y. ši būklė yra depatologizuota. Nors minėti pokyčiai ir suteikia tam tikrus pagrindus gerinti translyčių žmonių padėtį Lietuvoje, vis dar vartojama stigmatizuojanti, patologizuojanti leksika translyčių žmonių atžvilgiu. Dėl to bei kitų išvardytų priežasčių šie pokyčiai yra tobulintini.

IV. Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 9 punkte (Konvencijos 3, 9 ir 11 str.)

Skurdo rizikos lygis rodo asmenų, kurių disponuojamosios ekvivalentinės piniginės pajamos mažesnės už skurdo rizikos ribą, dalį. Skurdo rizikos riba prilyginama 60 proc. disponuojamųjų ekvivalentinių pajamų medianos (vidurinė reikšmė). Tai santykinis rodiklis, rodantis nepakankamas tam tikros visuomenės dalies pajamas, kurios neužtikrina, kad būtų tenkinami visuomenėje bendrai priimtini standartai. 2021 m. skurdo rizikos riba vienam asmeniui buvo 483 Eur (šeimai, kurią sudaro du suaugusieji ir du vaikai iki 14 metų amžiaus – 1 015 Eur)⁸. Mažiau nei 483 Eur gavo 20 proc. (apie 560 tūkst.) šalies gyventojų, t. y. susidūrė su skurdo rizika (nuo 2020 m. sumažėjo 0,9 proc. punkto). Svarbu pažymėti, kad skurdo rizikos riba nustatoma vertinant praėjusiųjų metų pajamas. 2021 m. mieste skurdo rizikos lygis siekė 17,4 proc., kaime – 25,4 proc. Lyginant asmenų grupes (žr. 1 pav.), didžiausias buvo bedarbių skurdo rizikos lygis ir 2021 m. siekė 50,4 proc. (lyginant su 2020 m., bedarbių skurdas sumažėjo 6 proc. punktais). Vieniųjų asmenų skurdas sumažėjo 2,3 proc. punkto ir 2021 m. siekė 44,5 proc. Labiausiai sumažėjo vienišų tėvų, auginančių vaikus, skurdo rizikos lygis: nuo 2020 m. jų skurdas sumažėjo 12,8 proc. punkto ir 2021 m. siekė 32,4 proc. Senatvės pensininkų skurdas sudarė 38,8 proc. (2020 m. – 39,5 proc.). Asmenų, kurių veikla dėl sveikatos sutrikimų buvo apribota, skurdo rizikos lygis nuo 2020 m. padidėjo 0,7 proc. punkto ir 2021 m. sudarė 32 proc. Pastebimas vaikų skurdo sumažėjimas: 2021 m. 17,2 proc. vaikų iki 18 m. gyveno žemiau skurdo rizikos ribos (2020 m. – 20 proc.). Vaikų skurdo sumažėjimui daugiausia įtakos turėjo išmokos vaikams ir papildomos išmokos nepasiturinčioms šeimoms didėjimas, taip pat jų gaunančiųjų skaičiaus didėjimas. Iš dirbančiųjų žemiau skurdo rizikos ribos gyveno 7,5 proc. asmenų, lyginant su 2020 m. jų skurdas sumažėjo 0,5 proc. punkto.

1 pav. Labiausiai pažeidžiamos grupės

Lietuvos skurdo rizikos rodikliai yra vieni didžiausių Europos Sąjungoje ir nesikeičia jau daug metų. Nedideliame skurdo rizikos lygio sumažėjimui 2021 m. galėjo turėti įtakos pandemijos socialinių pasekmių mažinimo paketas: darbo paieškos išmoka, vienkartinės išmokos neįgaliesiems ir pensininkams, padidinta pinigine socialine parama ir jos gavimo sąlygų palengvinimas. Jeigu šių priemonių nebūtų, skurdas būtų palietęs daugiau gyventojų. Kita vertus, didelė dalis priemonių buvo laikinos ar net vienkartinės, todėl ilgalaikių skurdo problemų neišsprendė.

Taigi statistika rodo, kad kas penktas gyventojas Lietuvoje gyvena žemiau skurdo rizikos ribos, o kas penkioliktas patiria materialinį nepriteklių, iš jų kas septintas – didelį materialinį nepriteklių. Materialinio nepritekliaus rodiklis rodo, kiek gyventojų dėl lėšų stokos susiduria su bent trimis iš šešių materialinio nepritekliaus elementais: negali laiku sumokėti būsto nuomos, komunalinių mokesčių, būsto ar kitų paskolų, kredito įmokų; neturi galimybės praleisti bent savaitės atostogų ne namuose; negali sau leisti pakankamai šildyti būsto; negali sau leisti bent kas antrą dieną valgyti mėsos, žuvies ar lygiavertį vegetariško maisto; negalėtų iš savo lėšų apmokėti nenumatytų išlaidų, kurios būtų didesnės kaip 380 Eur (2021 m. nustatytas dydis); dėl lėšų stokos neturi automobilio arba skalbimo mašinos. Jei asmuo susiduria su ne mažiau kaip keturiais materialinio nepritekliaus elementais, laikoma, kad jis patiria didelį materialinį nepriteklių. 2021 m. materialinį nepriteklių patyrė 15,5 proc. gyventojų, iš jų didelį materialinį nepriteklių – 7,1 proc. Materialinio nepritekliaus lygis, palyginti su 2020 m., sumažėjo 3 proc. punktais: mieste – 2,1 proc. punkto, kaime – 4,9 proc. punkto. Didelio materialinio nepritekliaus lygis šalyje, palyginti su 2020 m., sumažėjo 0,6 proc. punkto: mieste – 0,4 proc. punkto, kaime – 0,9 proc. punkto.

Kalbant apie pajamų nelygybę, remiantis EBPO (2021) duomenimis, gini koeficientas Lietuvoje yra vienas aukščiausių Europos Sąjungoje ir siekia 35,7 proc., o ES vidurkis yra 30,2 proc. Pajamų nelygybė Lietuvoje daug metų išlieka vienu didžiausių iššūkių šalyje ir yra viena didžiausių Europos Sąjungoje. Nors pastaraisiais metais buvo stebimas pajamų nelygybės mažėjimas, 2020 ir 2021 m. 20 proc. pačių turtingiausių ir 20 proc. pačių skurdžiausių žmonių Lietuvoje pajamų lygis skyrėsi 6,1 karto⁹. Paskutiniai turimi Europos Sąjungos statistikos tarnybos duomenys rodo, kad pajamų lygio skirtumo Europos Sąjungoje vidurkis – 4,9 karto (2020 m.).

Skurdas daro neigiamą įtaką tiek asmeniui, tiek visuomenei. Jis neigiamai veikia fizinę ir psichinę sveikatą, riboja žmonių ne tik ekonomines, bet ir kultūrinės, socialines, pilietines galimybes. Dažnai būtent pinigų nepriteklius stabdo žmonių užimtumą ir socialinę įtrauktį. Jeigu valstybė laiku ir tinkamai pasirūpintų asmenimis, patekusiais į skurdo ir socialinės atskirties situacijas, ilgai būti juntama grąža – asmenys būtų savarankiški, dirbtų, dėl to būtų plėtojamas šalies potencialas. Turint pakankamai išvystytą socialinės apsaugos sistemą krizių atvejais, valstybėje atitinkamai kyla ekonominis, kultūrinis ir politinis gyvenimo lygis, gerėja šalies rodikliai, žmonių gyvenimo kokybė.

Analizuojant skurdą lyčių lygybės aspektu, vyrauja aiški tendencija – moterys yra labiau pažeidžiamos skurdo rizikos atžvilgiu. 2021 m. vyrų skurdo rizikos lygis buvo 17,1 proc., moterų – 22,4 proc. Nuo 2020 m. vyrų skurdo rizikos lygis sumažėjo 1,3 proc. punkto, moterų – 0,7.

⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di11/default/table?lang=en.

Nuo 2020 m. vyrų skurdo rizikos lygis sumažėjo 1,3 proc. punkto, moterų – 0,7. Kaip jau minėta, didžiausią skurdą patiria bedarbiai, vieniši asmenys, vieniši tėvai, auginantys vaikus, senatvės pensininkai, žmonės su negalia ir vaikai. Svarbu pabrėžti, kad tarp vienišų asmenų bei senatvės pensininkų moterų yra žymiai daugiau dėl to, kad jų vidutinė gyvenimo trukmė yra apie 10 metų ilgesnė nei vyrų¹⁰. Statistikos departamento duomenimis, 2021 m. 18,3 proc. Lietuvos moterų gyveno vienišos, t. y. jų buvo pusantro karto daugiau nei vyrų (11,9 proc.). Tarp vienišų tėvų, auginančių vaikus, moterų yra absoliuti dauguma – net 8 kartus daugiau nei vyrų. 65 m. ir vyresnio amžiaus vyrų skurdo rizikos lygis 2021 m. siekė 24,3 proc., o to paties amžiaus moterų – net 42 proc.¹¹ Svarbu pažymėti, kad moterų socialinio draudimo senatvės pensijos yra daug mažesnės nei vyrų: 2021 m. moterų socialinio draudimo pensijos buvo vidutiniškai 15,6 proc. mažesnės nei vyrų (2020 m. – 15 proc.).¹²

Socialinio draudimo pensijų dydis tiesiogiai priklauso nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų, o šios – nuo socialinio draudimo stažo ir darbo užmokesčio. Kadangi vidutinis vyrų darbo užmokestis yra gerokai didesnis nei moterų (2020 m. atotrūkis tarp vyrų ir moterų darbo užmokesčio sudarė 13 proc., 2021 m. jis sumažėjo iki 11,1 proc.), tai ir vyrų pensijos yra atitinkamai didesnės. Vidutinis moterų atlyginimas yra mažesnis dėl daugelio priežasčių: profesinės segregacijos; žemesnių pareigų; trumpesnio darbo stažo dėl vaikų priežiūros ar didesnės namų ūkio naštos; ankstesnio išėjimo į pensiją.

Kaip teigia moterų informacijos centras, nemažą reikšmę skurdui turi ir smurtas prieš moteris, nes nukentėjusiųjų fizinė ir psichikos sveikata blogesnė, pablogėja darbingumas, perspektyvos darbo rinkoje. Tokios problemos yra ilgalaikės. Smurto artimoje aplinkoje aukos dažniausiai yra moterys (apie 80 proc.), o smurtautojai – vyrai (apie 90 proc.). 2021 m. buvo iškelta 5 801 byla dėl smurto artimoje aplinkoje¹³, bet tai neparodo tikrojo smurto masto.

¹⁰ <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R584#/>.

¹¹ <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=10141509>.

¹² https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PNP13__custom_589388/default/table?

¹³ lang=en. <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=9634950>.

V. Asmenys su negalia

Atsakant į Komiteto klausimus dėl 9 punkte įvardyto moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo principo (Konvencijos 3 str.)

Moterys ir mergaitės su negalia patiria papildomų iššūkių ir nelygybę tiek dėl lyties, tiek dėl negalios. Lietuvoje yra apie 123 tūkst. moterų su negalia.

Įvairias smurto formas patyrusių moterų su negalia apklausa¹⁴ parodė tai, kas nematoma oficialiojoje statistikoje, skelbiančioje apie smurtą artimoje aplinkoje: kas ketvirta smurtą patirianti moteris su negalia yra sisteminio fizinio smurto auka, panašus procentas moterų patiria ir nuolatinį seksualinį smurtą.

Vertinant pastaruosius septynerius metus (nuo 2015 m.), per metus Informatikos ir ryšių departamento prie VRM yra registruojami vidutiniškai 147 smurto artimoje aplinkoje prieš moteris su negalia atvejai, o seksualinio pobūdžio nusikaltimų prieš negalia turinčias moteris nėra registruojama visiškai.

Viktimologinio tyrimo duomenų analizė parodė, kad net 93 proc. apklaustų moterų su negalia bent kartą yra patyrusios psichologinį smurtą, 84 proc. respondenčių bent kartą per savo gyvenimą yra susidūrusios su fiziniu smurtu. Daugiau nei pusė anketą užpildžiusių moterų su negalia patyrė arba patiria ekonominį smurtą. Itin didelis procentas – 56 proc. – seksualinio smurto atvejų (lyginant su negalios neturinčių moterų grupe), kurie yra latentiniai, nematomi, nes, kaip minėjome, oficialiojoje statistikoje tokio tipo nusikaltimų nėra.

Įvertinus smurto intensyvumą paaiškėjo, kad sisteminį psichologinį smurtą (kartą per mėnesį ir dažniau) patiria daugiau kaip 60 proc. respondenčių, tai reiškia, kad šios moterys gyvena ar gyvena nuolat žeminamos ir gniuždomos. Tai neabejotinai stipriai veikia jų psichologinę būklę ir lemia pagalbos paslaugų poreikį. Vertinant kitas smurto formas svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad beveik kas ketvirta moteris (23,5 proc.) patiria intensyvių seksualinį smurtą ir panašus nušimtis moterų patiria sisteminį fizinį smurtą (25,8 proc.).

Tik apie 20 proc. smurtą patyrusių moterų su negalia kreipiasi į policiją, tai rodo itin didelį latentinio smurto mastą. Net trečdalis iš jų neieško jokios pagalbos, nes netiki, kad situaciją galima pakeisti. Taip pat nedaug moterų kreipiasi į pagalbą nukentėjusiems nuo smurto teikiančias organizacijas – vos 5 procentai. Toks beviltiškumas dažniausiai susijęs su negalios situacija, kuri apriboja galimybes gyventi savarankiškai, atsiskirti nuo smurtautojo. Moterų su negalia atveju dažniausiai smurtautojas yra sutuoktinis / partneris (daugiau nei pusė visų atsakymų), tačiau didelis ir kitų šeimos narių, ypač tėvo / mamos / patėvio / įmotės, smurtavimo procentas (17 proc.)¹⁵. Tai lemia didesnę žmogaus su negalia priklausomybę nuo artimųjų.

Lietuvoje yra vienas didžiausių ES asmenų su negalia skurdo ir socialinės atskirties rizikos lygis – 43 proc., tai yra 20,5 proc. punkto didesnis nei asmenų be negalios. Lietuvoje renkamais 2018 m. duomenimis, asmenų, kurių veikla apribota dėl nustatytos negalios, skurdo rizikos lygis siekė 35 proc. ir buvo 17,1 proc. punkto didesnis nei asmenų, neturinčių negalios, ir 13,7 proc. punkto didesnis nei ES šalių vidurkis.

¹⁴ <https://www.lnf.lt/wp-content/uploads/2022/03/Viktimologinio-tyrimo-ataskaita-LNF.pdf>.

¹⁵ <https://www.lnf.lt/nematomas-smurtas-pries-moteris-su-negalia-smurta-patyrusiu-moteru-su-negalia-apklausa-parode-kad-daugiau-ne-i-puse-ju-yra-bent-karta-susidurusios-su-seksualiniu-smurtu-kas-ketvirta-patiri/>.

Lietuvos žmonių, turinčių negalia, skurdas yra vienas didžiausių visoje ES. Mieste gyvenančių neįgalųjų skurdo lygis šiek tiek žemesnis (31,6 proc.) nei gyvenančių kaime (40,3 proc.). Tačiau dar didesnis skirtumas nustatytas tarp skurdo riziką patiriančių negalios paveiktų vyrų ir moterų. Tarp ES valstybių Lietuvoje matomas didžiausias skirtumas: 48,5 proc. moterų su negalia gyvena skurde, tai 14,4 proc. daugiau nei vyrų su negalia. Lietuvoje renkamais duomenimis, skurdo riziką patiria 39,9 proc. moterų ir 26,9 proc. vyrų. Nepaisant moterų ir vyrų su negalia tolygaus užimtumo lygio (iš visų negalią turinčių dirbančių asmenų moterų su negalia yra 23 926 (50,7 proc.), tokios moterys yra pažeidžiamesnės ir patiria didesnius apribojimus.

Didžiulę socialinę atskirtį, skurdo riziką ir diskriminaciją patiria ir šeimos, kuriose prižiūrimas neįgalus vaikas ar suaugęs asmuo. Lietuvos negalios organizacijos drauge su VU mokslininkais atlikta artimuosius su negalia prižiūrinčių šeimų apklausa¹⁶ parodė, kad:

- žmogų su negalia prižiūrintis asmuo tam skiria vidutiniškai 13 val. per parą;
- absoliuti daugumą artimuosius su negalia prižiūrinčių žmonių pabrėžia, kad slauga / priežiūra reikšmingai veikia (riboja) jų darbingumą bei atlyginimo dydį;
- 30 proc. žmonių, prižiūrinčių artimąjį su negalia, dažniausiai – moterų, visiškai iškrenta iš darbo rinkos;
- daugiau nei pusė artimuosius su negalia prižiūrinčių žmonių teigia negaunantys jokių pagalbos paslaugų iš valstybės;
- pagalbos apimtys paslaugas gaunančiose šeimose sudaro vidutiniškai 65 val. per mėnesį, tai yra kiek daugiau nei 16 val. per savaitę;
- Daugiau nei 60 proc. šeimų jaučia vidutinį ir sunkų ilgalaikį stresą, kylantį iš baimės dėl žmogaus su negalia ateities;
- pagalbos paslaugos – įtraukios ugdymo įstaigos, dienos centrai, lanksti priežiūra namuose, asmeninio asistento ir kitokia pagalba – įvardijamos kaip pagrindinė išeitis iš izoliacijos.

Nesant pakankamos valstybės pagalbos žmonėms su negalia, ne tik jie patys, bet ir jų šeimos nariai stumiami į izoliaciją ir skurdą.

¹⁶ <https://www.lnf.lt/nuimkime-nasta-kokios-pagalbos-reikia-artimuosius-su-negalia-slaugancioms-seimoms/>.

VI. Teisė į darbą ir tinkamas sąlygas

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 9 punkte (Konvencijos 6 str.)

Bendroji statistika rodo, kad 2021 m. pabaigoje Lietuvoje buvo 221 tūkst. suaugusių asmenų, gaunančių netekto darbingumo pensijas ar išmokas. Tai sudaro 7,9 proc. nuo bendro visų Lietuvos gyventojų skaičiaus. Šis skaičius sumažėjo, lyginant su 2017 m., kai 242 tūkst. gyventojų gavo neįgalumo pensijas, tarp jų – apie 47 proc. vyrų ir apie 53 proc. moterų.

Lietuva yra viena iš ES šalių, kur yra didžiausias – net 31,9 proc. – atotrūkis tarp asmenų su negalia ir be negalios darbo rinkoje. SADM duomenimis¹⁷, 2019 m. iš 160 340 darbingo amžiaus asmenų 47 206 dirba, taigi negalią turinčių žmonių užimtumo darbo rinkoje lygis buvo beveik 29 proc., o ES šalyse šis rodiklis siekia vidutiniškai 40,7 proc. Atsižvelgiant į negalios sunkumą, aktyviai darbo rinkoje dalyvauja 29 proc. vidutinę ir 48 proc. lengvą negalią turinčių asmenų nuo bendro darbingo amžiaus asmenų, turinčių negalią, skaičiaus. Iš visų dirbančiųjų buvo 23 926 (50,7 proc.) moterys su negalia. Oficialiojoje ataskaitoje pateikti skaičiai, rodantys, koks yra atviroje darbo rinkoje įdarbintų asmenų su negalia pokytis, neatitinka tikrovės. Ataskaitoje nurodoma¹⁸, kad, 2019 metų duomenimis, atviroje darbo rinkoje dirba 47 206 negalią turintys asmenys, o 2018 metų duomenimis, dirbo 3 014 žmonių su negalia. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje iki 2022 m. pabaigos veikė Socialinių įmonių įstatymas, kuris reglamentavimo subsidijas ir pagalbą socialinių įmonių statusą turinčioms įmonėms įdarbinant asmenis su negalia. Modelis, kai žmonės su negalia į darbo rinką buvo įtraukiami skirtingomis sąlygomis, priklausomai nuo įmonės statuso (socialinės įmonės ir tokio įmonės statuso neturintys darbdaviai), yra ydingas, nes iš esmės riboja žmonių su negalia galimybes pasirinkti darbo vietą ir kuria nelygias sąlygas specialaus statuso neturintiems, atviroje darbo rinkoje veikiantiems darbdaviams priimant darbuotojus su negalia. Nors tiek Socialinių įmonių, tiek Užimtumo (įdarbinant atviroje darbo rinkoje) įstatymai nustatė paramą priimant žmogų su negalia, iš tikrųjų didžiąją dalį paramos gaudavo būtent socialinės įmonės (2019 m. duomenys: ADR – 5,7 mln. Eur, SĮ – 32,8 mln. Eur; 2020 duomenys: ADR – 5 mln. Eur, SĮ – 23,7 mln. Eur). Tokie finansavimo netolygumai buvo ydinga valstybės socialinės politikos kryptis – finansuoti žmones su negalia segreguojančias įstaigas, kai visose kitose srityse vyksta priešingi – įtraukties – procesai. Nuo 2023 sausio 1 d. įsigaliojo nauja užimtumo sistemos reforma, bet kol kas nėra praktikos, todėl sunku pasakyti, ar ji teigiamai paveiks asmenų su negalia įsidarbinimą atviroje darbo rinkoje.

Užimtumo tarnyba teikia įdarbinimo su pagalba paslaugą, palydėjimo paslaugą įsidarbinus ir nukreipia į profesinės reabilitacijos programą. Tačiau nėra numatyta asmenims teikti informaciją apie Užimtumo tarnybos vykdomas užimtumo rėmimo priemones ir teikiamas darbo rinkos paslaugas. Asmenys neprivalo registruotis Užimtumo tarnyboje, todėl tarnyba neturi informacijos apie nedirbančius gyventojus. Nėra sistemos, kuri užtikrintų, kad, asmeniui nustačius darbingumo / neįgalumo lygį ir turint informaciją apie asmens statusą (dirbantis / nedirbantis), tokia informacija apie nedirbančius asmenis būtų pateikta Užimtumo tarnybai. Savivaldybės taip pat nežino apie visus jų teritorijoje nedirbančius darbingo amžiaus asmenis. 2018 m. Lietuvos neįgaliųjų draugijos tyrimas¹⁹ parodė, kad asmenys su negalia nežinojo, jog pagalbos įdarbinant paslauga yra teikiama (26 proc. apklaustųjų) ir kur dėl jos kreiptis (41 proc.).

Užimtumo tarnyboje naudojama įsidarbinimo galimybių vertinimo anketa, kurios tikslas –

¹⁷ <https://www.lrs.lt/sip/getfile?guid=3ae6e696-9a98-4e82-af09-0f0d4fd0adfd>.

¹⁸ <https://www.lrs.lt/sip/getfile?guid=3ae6e696-9a98-4e82-af09-0f0d4fd0adfd>.

¹⁹ <https://draugija.lt/wp-content/uploads/2019/01/Neįgaliųjų-poreikių-tyrimo-ataskaita-2018-12-07-GALUTINIS-1.pdf>.

nustatyti ir parinkti asmeniui tinkamas darbo rinkos paslaugas, neleidžia identifikuoti asmenų su negalia įsidarbinimo kliūčių, individualių poreikių ir teisingai priskirti vienai iš grupių pagal įsidarbinimo galimybes (didelės, vidutinės, ribotos), nes anketa yra skirta tiek asmenims su negalia, tiek negalios neturintiems, ypač netinka vertinant asmenų su proto ir psichikos negalia įsidarbinimo galimybes. Vertinant nenustatomi individualūs paslaugų ir priemonių poreikiai, įvertinamos tik įsidarbinimo galybės (didelės, vidutinės, ribotos) pagal 21 kriterijų (pvz.: profesijos patrauklumas, darbo patirtis, motyvacija, sveikatos problemos, socialiniai įgūdžiai). Vertinimo kriterijai turi vienodą lyginamąjį svorį, todėl gaunamas rezultatas kartais akivaizdžiai neatitinka esamos situacijos ir galutinį sprendimą priima vertintojas pagal turimą patirtį bei kompetenciją.

Dėl valstybės pagalbos įsidarbinant kiekvienais metais į Užimtumo tarnybą kreipiasi tik apie 7 proc. (11 tūkst.) asmenų ir jų įsitraukimas bei aktyvumas nedidėja. Ypač maži asmenų su sunkia negalia (0–25 proc. darbingumo lygis) registravimosi tarnyboje rodikliai. 2019 metais atliktas tyrimas²⁰ parodė, kad iš atrinktų darbingo amžiaus 416 asmenų su negalia daugiau nei pusė (296) darbingumo lygio nustatymo metu nedirbo, bet tik trečdalis (94) jų 2019 m. buvo registruoti Užimtumo tarnyboje. Išanalizavę, ar nedirbantys asmenys, jiems nustačius vidutinę ar lengvą negalią (30–55 proc. darbingumo lygį), registruojasi Užimtumo tarnyboje ir per kiek laiko, nustatėme, kad tik 3 proc. (4 iš 123) iš jų kreipėsi į Užimtumo tarnybą per mėnesį nuo darbingumo / neįgalumo lygio nustatymo, 8 proc. (10) – per 2–6 mėn., o 89 proc. (109) nesikreipė.

Seimas priėmė naują Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo redakciją²¹ ir lydimųjų teisės aktų pakeitimus²², kuriais sutarta nuo 2024 m. keisti negalios vertinimo modelį, didinti paslaugų ir pagalbos prieinamumą žmonėms su negalia, operatyviau teikti individualizuotą pagalbą ir paslaugas. Šiuo metu negalios vertinimas grindžiamas mediciniais kriterijais (jie sudaro apie 90 proc.) ir mažai vertinami asmens gebėjimai, neatsižvelgiama į neigiamus aplinkos veiksnius, kurie paprastai ir sudaro kliūtis žmonėms su negalia įsitraukti į visuomenę. Pagal naujas nuostatas, negalios vertinimo modelis bus grindžiamas asmens gebėjimų vertinimu. Socialinių kriterijų reikšmės sustiprinimas tiksliau atlieps asmenų individualias situacijas ir poreikius, pakeitimai padės užtikrinti teisingesnes išmokas, darys įtaką skurdo lygio mažėjimui. Vietoj Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos ir Neįgaliųjų reikalų departamento su pavaldžiomis įstaigomis bus įsteigta Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra. Ji formuos ir įgyvendins žmonių su negalia socialinės įtraukties politiką ir užtikrins vieno langelio principo taikymą žmogui kreipiantis dėl negalios vertinimo, taip pat siekiant gauti pagalbą ar paslaugas. Techninės pagalbos neįgaliesiems centras organizuos aprūpinimą techninės pagalbos priemonėmis, mobilios komandos vyks į namus, kad užtikrintų tinkamos priemonės parinkimą žmogui su negalia. Bus stiprinamas savivaldybių įsitraukimas, aiškiai priskiriant joms žmonių su negalia klausimų koordinavimo funkciją. Nustačius negalią, asmeniui bus paskiriamas pagalbos vadybininkas, kuris su žmogumi ir jo artimaisiais sudarys pagalbos planą, asmeniui turės būti organizuojama kompleksinė pagalba ir teikiamos paslaugos. Naujomis nuostatomis nutarta įtvirtinti, kad valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos pripažins asmens su negalia pasirinktą prieinamą bendravimo būdą ir teiks jam viešąją informaciją nemokamai bent vienu pasirinktu prieinamu bendravimo būdu. Tikimasi, kad pakeistas negalios nustatymo modelis, pagalbos taikymas ir informacijos prieinamumas kasmet padės mažiausiai 65 tūkst. žmonių su negalia gauti reikiamą pagalbą ir paslaugas ir kad dalis įvardytų problemų bus išspręsta.

²⁰ <https://www.lrs.lt/sip/getfile?guid=3ae6e696-9a98-4e82-af09-0f0d4fd0adfd>.

²¹ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b9ca8ad03de611e68f278e2f1841c088/asr>.

²² <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e56258b08c0b11ed8df094f359a60216>.

Istatymo svarstymo etape taip pat buvo keliami ir išlieka šie probleminiai klausimai:

- dėl dalyvumo lygio vertinimą atliekančių specialistų kompetencijos;
- dėl pagal individualius poreikius nustatytų ir reikalingų paslaugų teikimo užtikrinimo savivaldybės mastu;
- dėl socialinių paslaugų plėtros ir įvairovės;
- dėl reikiamo adekvataus finansavimo reformai įgyvendinti užtikrinimo.

2021 m. buvo pakeistos nedarbo socialinio draudimo nuostatos, kurios dabar leidžia derinti nedarbo socialinio draudimo išmoką su netekto darbingumo pensija, tokiu būdu užtikrinant papildomą žmonių su negalia apsaugą ir nediskriminuojant asmenų, kuriems nustatytas nedarbingumas.

VII. Teisė į socialines išmokas

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 16 punkte (Konvencijos 9 str.)

Ilgą laiką Lietuvoje dauguma išmokų buvo paremta dydžiais, kurie nebuvo pagrįsti objektyviais skaičiavimas, turėjo labai mažas bazes, kurios nebuvo indeksuojamos, ir labiausiai priklausė nuo politinės valios. Dėl to kai kurios išmokos galėjo būti nekeičiamos gana ilgai. Pavyzdžiui, valstybės remiamų pajamų dydis (toliau – VRP), nuo kurio priklauso ir dalis socialinių išmokų, nesikeitė beveik dešimtmetį (žr. 2 pav.).

2 pav. Valstybės remiamų pajamų dydžio kaita

Siekiant tobulinti socialinės apsaugos sistemą, 2017–2020 m. joje įvyko svarbūs pokyčiai. 2017 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija patvirtino minimalaus vartojimo poreikių dydžio (toliau – MVPD) apskaičiavimo metodiką²³. Šis rodiklis nurodo asmens išlaidų sumą per mėnesį, reikalingą minimaliems asmens maisto ir ne maisto (prekių ir paslaugų) poreikiams patenkinti, kitaip tariant, nustatoma minimali asmens pragyvenimo riba. Apskaičiuojant MVPD, vadovaujamosi minimalaus maisto produktų rinkinio struktūra, tvirtinama Sveikatos apsaugos ministerijos, o šis rinkinys atitinkamai apskaičiuojamas pagal vidutinės mėnesinės mažmeninės maisto kainas. Ne maisto dalis apskaičiuojama taikant išvestinį koeficientą, kuris remiasi faktinių Lietuvos gyventojų išlaidų maisto ir ne maisto prekėms bei paslaugoms įsigyti santykiu. Šis dydis yra indeksuojamas ir kasmet atnaujinamas, atsižvelgiant ir į vidutinę metinę infliaciją – pagal Lietuvos banko skelbiamą ateinančių metų rugsėjo mėnesio prognozę. Svarbu pažymėti, kad indeksuojant MVPD yra vadovaujamosi prognoziniiais infliacijos duomenimis, kurie gali neatitikti kitų metų realios infliacijos dydžio, kaip tai įvyko 2022 metais. Skaičiuojant 2022 m. MVPD naudota Lietuvos 2021 m. rugsėjo mėn. vidutinės metinės infliacijos pagal suderintą vartotojų kainų indeksą (toliau – SVKI) prognozė buvo 2,6 proc.²⁴, tačiau, 2022 m. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, vidutinė rugsėjo mėn. metinė infliacija pagal SVKI siekė 15,9 proc.²⁵

2020 m. įsigaliojo Socialinės paramos išmokų atskaitos rodiklių ir bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio nustatymo įstatymo pataisos²⁶, kuriomis MVPD buvo susietas su kitais socialinės paramos išmokų atskaitos rodikliais: bazine socialine išmoka (toliau – BSI), šalpos pensijų baze (toliau – ŠPB), tikslinių kompensacijų baze ir valstybės remiamomis pajamomis. Su šiais pokyčiais atsirado metodiškai pagrįstas socialinių išmokų indeksavimas.

²³MVPD apskaičiavimo metodika, pateikta

https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veikla/teises-aktai/isak/MVPD%20skaic_metod_%20isakymas%202017%20m_%20gruodzo%2022%20Nr_A1-657.pdf.

²⁴https://www.lb.lt/uploads/publications/docs/32915_2828ae9b9ef783ffb8d3fd94b1eefb45.pdf.

²⁵<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=10373265>.

²⁶<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=46098de0222f11eabe008ea93139d588>.

Vis dėlto išmokų dydžiai nebuvo iš naujo apskaičiuoti, buvo remiamasi tuo metu nustatytais išmokų dydžiais. Kadangi didinant išmokas buvo remiamasi labai mažomis bazėmis (pvz., 2021 m. VRP siekė 128 Eur, BSI – 40 Eur, ŠPB – 143 Eur, o nuo 2022 m. birželio mėn.: VRP – 147 Eur, BSI – 46 Eur, ŠPB – 173 Eur), todėl iki šiol socialinių išmokų ir pragyvenimo išlaidų proporcija išliko neadekvati, socialinės išmokos nepatenkina net minimalių gyvenimo poreikių.

Nuo 2020 m. MVPD padidėjo 3 eurai ir 2021 m. siekė 260 Eur. Vidutinė socialinės pašalpos išmoka 2021 m. siekė 107,7 Eur ir nesudarė net pusės MVPD²⁷ (2020 m. – 102 Eur).

Svarbu atkreipti dėmesį, kad ne tik žemiausios grandies išmokos (t. y. socialinės pašalpos, šalpos pensijos) nesiekė MVPD, bet ir dalis senatvės pensijų ir nedarbo socialinio draudimo išmokų taip pat nesiekė šio dydžio²⁸. Pats MVPD taip pat gerokai atsiliko nuo skurdo rizikos ribos, kuri 2021 m. sudarė 483 Eur (apskaičiuojamas pagal 2020 m. pajamas). Nors mažas pajamas gaunantys asmenys gali pretenduoti ir į kitas paramos rūšis, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinės paramos stebėsenos duomenys²⁹ rodo, kad bent jau socialinės pašalpos gavėjų gaunamos piniginės paramos vertė, įskaitant socialinę pašalpą, kitas išmokas, kompensacijas ir lengvatas, 2021 m. siekė 63 proc. MVPD. Deja, kitų socialines išmokas gaunančių asmenų stebėseną nėra atliekama, bet, atsižvelgiant į nedidelius kitų socialinių išmokų dydžius, darytina išvada, kad jiems nėra užtikrinamas net minimalus gyvenimo lygis, jau nekalbant apie orias gyvenimo sąlygas, socialinį ar kultūrinį gyvenimą.

Prie piniginės socialinės paramos išmokų priskiriamos būsto šildymo ir vandens išlaidų kompensacijos. Būsto šildymo kompensacijos yra ypač svarbi priemonė, nes energetinio skurdo situacija Lietuvoje sudėtinga. Šeimų skaičiaus dalis, negalinti pakankamai šildytis būsto, nuo 2015 iki 2021 m. mažėjo nuo 31,1 iki 22,5 proc.³⁰ Miestuose nuo 2020 m. energetinis skurdas padidėjo 0,3 proc. punkto ir 2021 m. siekė 28,2 proc. Kaimuose nuo 2020 m. energetinis skurdas sumažėjo 3 proc. punktais ir 2021 m. siekė 10,3 proc. Tačiau būsto šildymo ir vandens išlaidų kompensacijų gavėjų skaičius išlieka daug mažesnis nei namų ūkių, kurie negali pakankamai šildytis būsto, skaičius. Nuo 2016 iki 2019 m. kompensacijų gavėjų skaičius pagal namų ūkius didėjo vidutiniškai nuo 5,39 iki 7,42 proc. 2020 m. gaunančių būsto šildymo ir vandens kompensacijas namų ūkių skaičius sumažėjo iki 5,6 proc., 2021 m. jau siekė 6,49 proc.³¹ Tačiau verta turėti omenyje, kad būsto šildymo išlaidų kompensacijų

gavėjų

skaičiui gali turėti įtakos ir kiti dalykai: energetinių išteklių kaina, oro sąlygos. Kiekvienu atveju kompensacijos nepasiekia daugumos šeimų, kurios negali pakankamai šildytis būsto. Svarbu paminėti, kad būsto nuomininkų teisės Lietuvoje nėra tinkamai apsaugotos. Mūsų šalyje vis dar egzistuoja šešėlinė būsto nuomos rinka ir būsto nuomininkai, kurių nuomotojai nemoka mokesčių, negali pasinaudoti valstybės siūlomomis kompensacijomis. Taip pat pasinaudoti jomis negali ir tie gyventojai, kurių faktinė ir deklaruojama gyvenamoji vieta nesutampa (pavyzdžiui, suaugę vaikai su šeimomis gyvenamąją vietą deklaruoja pas tėvus, nors gyvena kitur).

²⁷ <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/kitamet-dides-maziausiai-uzdirbanciuju-pajamos-ugtels-senjoru-ir-neigaliuju-pensijos-ir-kitos-ismokos>

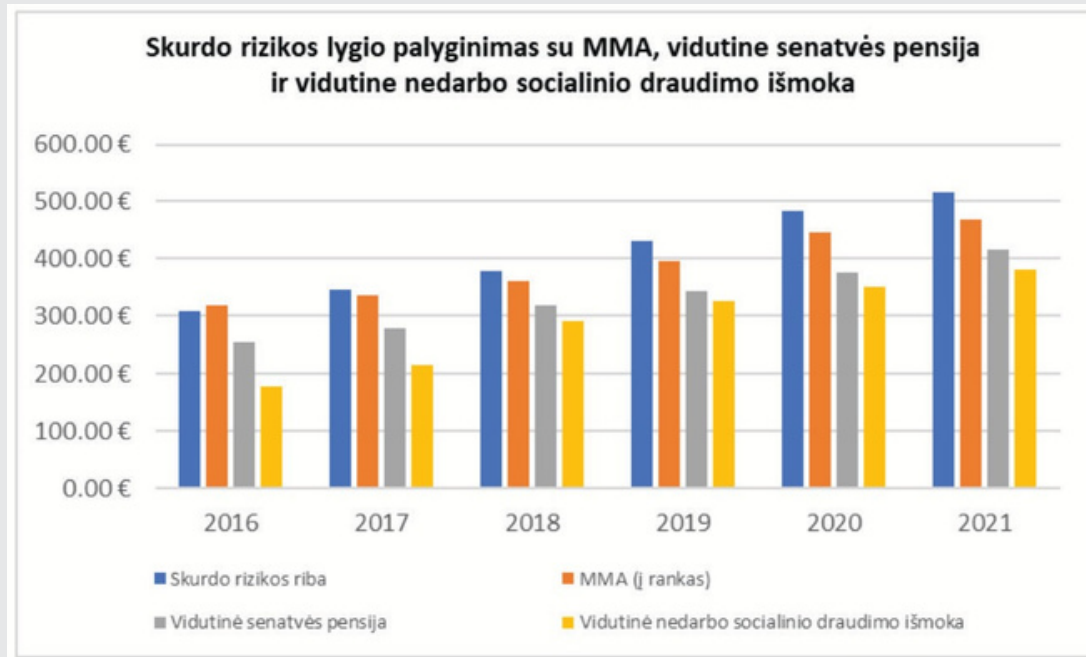
²⁸ <https://www.smtinklas.lt/skurdo-ir-socialines-atskirties-apzvalga-2022-kaip-lietuvai-sekasi-pasiekti-jungtiniu-tautu-darnaus-vystymosi-ti-kslus/>.

²⁹ <https://qlik-public.socmin.lt/sense/app/3b7d2f59-5a02-4f21-87aa-e92332d457d7/sheet/4dc8db21-cd1c-4e1e-80e4-adc10f1be814/stat-e/analysis>.

³⁰ <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=4d17ebc0-9493-4e54-a0be-10d77b248f6d#/>.

³¹ <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/socialine-parama-seimoms-ir-vaikams/statistika>.

Draudimo išmokos dažnai taip pat nesiekia skurdo rizikos ribos (žr. 3 pav.), vidutinė senatvės pensija jau kelerius metus yra mažesnė už skurdo rizikos ribą, o 2021 m.³² siekė 415 Eur (2020 m. – 377 Eur). Tuo metu vidutinė nedarbo socialinio draudimo išmoka 2021 m. siekė 382 Eur (2020 m. – 350 Eur). Svarbu paminėti, kad ir minimalioji mėnesinė alga daugelį metų nesiekia skurdo rizikos ribos: 2021 m. ji buvo 468 Eur ir sudarė 90 proc. skurdo rizikos ribos³³ (2020 m. – 447 Eur ir sudarė 93 proc. skurdo rizikos ribos).

3 pav. Skurdo rizikos lygio palyginimas su MMA, vidutine senatvės pensija ir vidutine NSDI

Nors situacija Lietuvoje gerėja lėtai, visgi socialinės išmokos prisideda prie skurdo mažinimo. Iš Lietuvos gyventojų disponuojamųjų pajamų atėmus socialines išmokas (išskyrus senatvės ir našlių pensijas), gyventojų skurdo rizikos lygis 2021 m. padidėtų iki 30,9 proc.³⁴ Skurdo rizikos lygio skirtumas, nemokant socialinių išmokų ir pradėjus jas mokėti, rodo, kokią įtaką skurdo rizikos mažinimui turi socialinės išmokos. Didžiausią įtaką jos turėjo vaikų skurdo rizikos lygiui: atėmus socialines išmokas, vaikų iki 18 metų amžiaus skurdo rizikos lygis 2021 m. padidėtų nuo 17,2 iki 37,6 proc.

Kalbant apie socialinių išmokų įtaką skurdo mažinimui, svarbu pažymėti, kad nėra užtikrintas socialinių išmokų prieinamumas, todėl skurstantys asmenys dažnai socialinės paramos nepasiima. Piniginę socialinę paramą gauna apie 2–3 proc. žmonių, nors skurdo rizikos lygis 2021 m. šalyje siekė 20 proc. Išmokų nepaėmimo (angl. non take up) skaičiavimai rodo, jog daugiau kaip 20 proc. teisę į paramą turinčių gyventojų ja nepasinaudoja. Tokį nepaėmimo mastą lemia skirtingos priežastys: informacijos stoka, sudėtingos biurokratinės ir administracinės procedūros, šešėlinės pajamos, socialiniai barjerai ir stigmatizacija.

³² 2020 m. pajamos lyginamos su 2021 m. skurdo rizikos riba.

³³ 2020 m. pajamos lyginamos su 2021 m. skurdo rizikos riba, 2021 m. pajamos – su 2022 m. skurdo rizikos riba.

³⁴ <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventoju-pajamos-ir-gyvenimo-salygos-2022/skurdo-rizika/socialiniu-ismoku-itaka-skurdo-rizikos-lygiui>

VIII. Teisė į tinkamą gyvenimo lygį

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 18–19 punktuose (Konvencijos 11 str.)

2017–2021 m. laikinojo apgyvendinimo (nakvynės namų, krizių centrų ir įstaigų motinoms ir vaikams) vietų skaičius, tenkantis 1 000 gyventojų, beveik nekito ir siekė apie 0,7–0,9 vietas. Tai rodo, kad laikinojo apgyvendinimų vietų prieinamumas yra neužtikrinamas, labiausiai – kurortinėse ir žiedinėse savivaldybėse. 2021 metais aštuoniose savivaldybėse išvis nebuvo laikinojo apgyvendinimo vietų³⁵.

Pastaraisiais metais stebima minimali pažanga teikiant gyventojams socialinį būstą. Nuo 2017 iki 2021 m. socialinio būsto suteikimas registruotiems laukiančiųjų eilėje padidėjo nuo 45 iki 55 proc. (nuo 2020 iki 2021 m. padidėjo 4,43 proc. punkto). 2021 m. socialinio būsto suteikimo rodiklis pagerėjo net 57-iose Lietuvos savivaldybėse. Papildomai – 2021 m. apie 40 proc. socialinį būstą nuomojančių asmenų gavo būsto šildymo, karšto ir geriamojo vandens kompensacijas. Taip pat svarbu pažymėti, kad nuo 2017 iki 2021 m. socialinio būsto vidutinė laukimo trukmė sumažėjo nuo 4,25 (51 mėn.) iki 3 metų (36,4 mėn.)³⁶. Visgi didelė problema pastebima kurortinėse savivaldybėse, kuriose asmenys socialinio būsto laukia beveik 6 ir daugiau metų. Kaip alternatyva socialiniam būstui, gali būti suteikiama dalies būsto nuomos mokesčio kompensacija socialinio būsto laukiantiems asmenims. Nuo 2017 m. pastebima teigiama tendencija: 2021 m. nuo 1,06 iki 9,06 proc. padaugėjo socialinio būsto laukiančių asmenų, kuriems buvo suteikta dalies būsto nuomos mokesčio kompensacija. Tačiau šis rodiklis iki šiol išlieka labai mažas, tai rodo, kad būsto nuomos mokesčio dalies kompensacijos nėra pakankamai panaudojamos sprendžiant socialinio būsto trūkumo problemas.

Sunerimti verčia asmenų, gyvenančių perpildytuose būstuose, skaičiaus didėjimas. Būstas laikomas perpildytu, kai šeimai tenka mažiau kambarių nei nustatytas minimalus skaičius. Pakankamas plotas yra vienas pagrindinių rodiklių, kuris nurodo būsto kokybę. Nors ilgesnį laikotarpį perpildytais laikomuose būstuose gyvenančių asmenų skaičius mažėjo ir 2020 m. siekė 21,1 proc., 2021 m. šis skaičius šoktelėjo ir siekė 23,7 proc.³⁷ Dažniausiai su šia problema susidūrė asmenys, gyvenantys daugiabučiame name (31 proc.), rečiausiai – gyvenantys vienos šeimos name (13 proc.). Mieste perpildytais laikomuose būstuose 2021 m. gyveno 27 proc. asmenų, kaime – beveik 17 proc.³⁸ 2021 m. perpildytais laikomuose būstuose gyveno daugiausia vieniši tėvai su vaikais, iš kurių bent vienas jaunesnis nei 25 m. (54 proc.), vieniši tėvai su vaikais, kurie yra 25 m. arba vyresni (29,6 proc.), poros su vaikais, kurių bent vienas jaunesnis nei 25 m. (31,2 proc.), poros su vaikais, kurie 25 m. ir vyresni (16,9 proc.), ir buvo įsikūrę kito tipo namų ūkiai (31,9 proc.)³⁹. Papildomai – analizuojant būsto kokybę, atsižvelgiama į labai prastas apgyvendinimo sąlygas, pavyzdžiui: nėra tualetu su nutekamuoju vandeniu, nėra vonios arba dušo, varvantis stogas, drėgnos sienos, supuvę langai arba grindys, tamsus, nepakankamai šviesus būstas. 2020 m. 11,8 proc. gyventojų turėjo bent vieną iš minėtų problemų, 5,5 proc. – dvi, 2,3 proc. – tris, 0,6 proc. – keturias.

2020 m. gruodį baigėsi Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano įgyvendinimo laikotarpis. Nepaisant Europos Sąjungos romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginės programos 2020–2023 metams reikalavimų ir nevyriausybinių organizacijų raginimų parengti naują planą, Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2022–2023 metų veiksmų planas buvo priimtas tik 2022 m. liepos 1 d., t. y. praėjus 18 mėnesių nuo to laiko, kai ankstesnis planas baigė galioti.

³⁵ <https://qlik-public.socmin.lt/sense/app/3b7d2f59-5a02-4f21-87aa-e92332d457d7/sheet/1d7e5e82-45e7-492a-b45a-de4253c68da4/stat%20e%20analysis>.

³⁶ <https://qlik-public.socmin.lt/sense/app/3b7d2f59-5a02-4f21-87aa-e92332d457d7/sheet/1d7e5e82-45e7-492a-b45a-de4253c68da4/stat%20e%20analysis>

³⁷ <https://infogram.com/asmenys-gyvenantys-perpildytais-laikomuose-bustuose-1hzj4o3qz8nx34p?live>.

³⁸ <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=23bc1c73-e4cf-4982-9213-59d98292ac21#/>.

³⁹ <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventoju-pajamos-ir-gyvenimo-salvgos-2022/gyvenimo-salvgos/busto-problemos>.

ES pagrindinių teisių agentūros 2022 m. metinėje Lietuvos ataskaitoje pažymimas valstybinių institucijų politinės valios stygius rengiant tokį planą. Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės teigimu, rengiant šį planą buvo konsultuojamasi su devyniomis valstybinėmis institucijomis ir septyniomis romų nevyriausybinėmis organizacijomis, kurios buvo įtrauktos į darbo grupę. Informantai iš kelių organizacijų ir valstybinių institucijų, priklausiusių šiai darbo grupei, pranešė, kad Tautinių mažumų departamentas nepasidalijo galutiniu plano projektu ir nepranešė apie plano patvirtinimą.

Didžioji dalis Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2022–2023 m. veiksmų plane numatyti priemonių yra susijusios su romų kultūrinių renginių, bendruomenės centrų veiklos, visuomenės (darbdavių, mokytojų, policijos kursantų ir pareigūnų) švietimo ir sąmoningumo didinimo veiklų organizavimu. Plane numatytos priemonės, ypač susijusios su švietimu ir užimtumo skatinimu, nepateisino nevyriausybinių organizacijų ir žmogaus teisių ekspertų lūkesčių. Pavyzdžiui, siekiant skatinti romų vaikų dalyvavimą švietimo sistemoje, numatyta „padėti“ švietimo įstaigoms „tinkamai organizuoti įvairių ugdymosi poreikių turinčių romų mokinių ugdymą“, gerinti mokytojų kompetencijas ir „įtraukti informaciją apie romų istoriją ir kultūrą, romų genocidą, religinę įvairovę į bendrojo ugdymo programas“. Šios priemonės yra nepakankamos norint pasiekti realų pokytį įtraukiant romų vaikus į ugdymo procesus. Be to, plane nenumatytas šių priemonių tikslinis finansavimas. 2021 m. metinėje Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos ataskaitoje rekomenduota plane pateikti aiškius rodiklius, kiek procentų siekiama padidinti mokyklas lankančių romų vaikų dalį kiekviename ugdymo lygmenyje, ir numatyti atitinkamas priemones užsibrėžtiems rodikliams pasiekti.

Nevyriausybinių organizacijų ir valstybinių žmogaus teisių institucijų teigimu, būsto prieinamumas yra viena opiausių romų bendruomenės problemų, tačiau vienintelė Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2020–2023 m. veiksmų plane numatyta priemonė, susijusi su apgyvendinimu, yra bendrosios konsultavimo paslaugos, kurios gali apimti ir pagalbą ieškant būsto. Per 2022–2023 m. laikotarpį numatyta suteikti tokias konsultacijas šimtui romų tautybės asmenų. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba pažymėjo, kad konsultavimo paslaugos nėra užtektina priemonė struktūrinei būsto prieinamumo ir prastų gyvenamojo būsto sąlygų problemoms spręsti, ir rekomendavo į romų integracijos planą įtraukti tikslingesnių priemonių.

Kova su vaikų patiriamu skurdu

2021 m. augo išmokos vaikui, pensijos ir MMA. Išmoka vaikui buvo padidinta nuo 60 iki 70 Eur. Išmokos vaikams iš gausių ar nepasiturinčių šeimų siekė 111 Eur per mėnesį. Nuo 2022 m. išmoka vaikui sudarė 73,5 Eur (vaikams iš gausių ir nepasiturinčių šeimų – 116,76 Eur), tačiau reaguojant į infliaciją tų pačių metų birželio mėn. išmoka vaikui buvo padidinta iki 80,5 Eur, o vaikams iš gausių ir nepasiturinčių šeimų – iki 127,5 Eur. Papildomai – nuo 2021 m. mokyklose nemokamas maitinimas pradėtas tiekti visiems antrokams (iki to laiko buvo tik pirmokams).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos skaičiavimais, dėl indeksavimo senatvės ir netekto darbingumo pensijos 2021 m. didėjo daugiau nei 9 proc. Atsižvelgiant į tai, kad vienišų pensininkų skurdo rizikos lygis yra vienas aukščiausių (2020 m. jis siekė 39,5 proc.), 2021 m. nuo liepos 1 d. įsigaliojo vienišo asmens išmoka.

2021 m. MMA „ant popieriaus“ didėjo nuo 607 iki 642 Eur, „į rankas“ – nuo 447 iki 467 Eur, jeigu asmuo nekaupia antroje pensijų pakopoje. 2022 m. MMA padidėjo iki 730 Eur „ant popieriaus“ ir iki 518 Eur „į rankas“. Tai buvo vienas didžiausių MMA augimų per daugelį metų.

2022 m. išaugus infliacijai, ypač energetikos sektoriuje, drastiškai kylant šildymo kainoms, buvo palengvintos sąlygos gauti būsto šildymo kompensaciją: išplėstas galinčiųjų gauti kompensacijas ratas, gaunant mažesnes nei vidutines pajamas, kreiptis dėl kompensacijos reikia vieną kartą per šildymo sezoną (iki šiol buvo kartas per 3 mėn.), nevertinamas besikreipiančiųjų turtas. Šiuo atveju numatoma, kad situacija artimiausius dvejus metus bus geresnė ir kur kas daugiau asmenų, negalinčių pakankamai šildytis būsto, turės galimybę gauti kompensacijas.

2021 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija sukūrė socialinės paramos veiksmingumo stebėsenos LR savivaldybėse įrankį, kurio tikslas yra reguliariai vykdyti socialinės paramos sistemos veikimo ir rezultatų stebėseną. Be stebėsenos, šio įrankio gretutiniai tikslai yra: „kurti veiksmingos socialinės paramos sistemos viziją bei teigiamas paskatas savivaldybėms tobulinti paramos teikimą, dalintis patirtimi, mokytis iš gerųjų pavyzdžių“; „prisidėti prie skurdo mažinimo Lietuvoje, Europos socialinių teisių ramsčio įgyvendinimo ir kitų nacionalinių ir tarptautinių strategijų įgyvendinimo skurdo ir socialinės atskirties mažinimo srityje“. Stebėseną sudaro bendrieji rodikliai ir socialinės paramos veiksmingumo indeksas, kuriam buvo atrinkti 34 pagrindiniai socialinės paramos sistemos rodikliai. Jie buvo sujungti į sudėtinį indeksą. Atlikdamos tokią stebėseną, savivaldybės gali stebėti, kokią pažangą jos padarė mažindamos skurdą ir socialinę atskirtį pagalbos (piniginės paramos, būsto, socialinių paslaugų ir užimtumo), prevencijos (išteklių ir aplinkos) bei skurdo mažinimo srityse. Tikėtina, kad sukurtas įrankis taps paskata savivaldybėms tobulėti skurdo ir socialinės atskirties mažinimo srityje ir siekti geresnių rezultatų.

Socialinių paslaugų srityje 2022 m. pradėtos teikti tik akredituotos socialinės priežiūros paslaugos⁴⁰. Tai svarbus žingsnis siekiant stiprinti socialinių paslaugų kokybę ir prieinamumą bei skatinti paslaugų pirkimą iš nevyriausybinų organizacijų. Vis dėlto akredituojant daugiausia dėmesio skiriama tik formaliems reikalavimams, pavyzdžiui, personalo kvalifikacijai ir patalpoms, o tai nebūtinai garantuoja paslaugų kokybę. Be to, akreditacija nesuteikia pakankamai galimybių rinktis iš plataus paslaugų teikėjų spektro, o paslaugų finansavimas toli gražu nėra pakankamas. Taip pat buvo išplėstas socialinių paslaugų katalogas. Papildomai – buvo pradėta taikyti nauja socialinių paslaugų kategorija – prevencinės socialinės paslaugos. Šios paslaugos gali būti teikiamos visiems gyventojams, nepriklausomai nuo jų statuso ar priklausymo tam tikrai tikslinei grupei, tačiau papildomo finansavimo joms nenumatyta, o kompleksinę pagalbą šeimai planuojama finansuoti iš struktūrinių lėšų. Taip pat abejonių kelia, ar toks paslaugų išskyrimas dar labiau nekomplikuoja situacijos, neprisideda prie paties katalogo eklektiškumo ir nesuponuoja stigmatizacijos, jog prevencinės priemonės skiriamos visiems pagal poreikį, o kitos – tik atsižvelgiant į pažeidžiamumą. LR socialinių paslaugų įstatyme daugiau dėmesio skiriama socialinių darbuotojų kompetencijoms stiprinti.

⁴⁰ <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/socialines-paslaugos-kokius-pokycius-atnes-2022-metai?lang=lt>.

Atvejo vadyba

Nuo 2020 m. socialinių pašalpų gavėjams modelinėse savivaldybėse teikiamos suderintos užimtumo skatinimo ir motyvavimo paslaugos, teikiama individualizuota pagalba – atvejo vadyba. 2021 m. į atvejo vadybos veiklas buvo įtraukta apie 2 185 asmenis. Iš jų 2021 m. bent dalį laiko dirbo 25 proc. asmenų. 2021 m. pabaigoje iš viso dirbo 11,9 proc. dalyvavusių asmenų. Dar 6,1 proc. dalyvių pradėjo mokytis, savanoriauti, keisti kvalifikaciją ir kt. Be abejo, atvejo vadyba dar reikalauja stebėsenos, tačiau jau pirmais metais matomas teigiamas poveikis. Teikiant atvejo vadybos paslaugą didinamas socialinės pašalpos gavėjų įgalinimas, mažinama stigma, gilinamasi į asmenų individualius poreikius ir asmenys skatinami įsitraukti į darbo rinką. Nuo 2022 m. atvejo vadyba įgyvendinama 44 savivaldybėse ir numatoma, kad ateityje ji veiks visose savivaldybėse. Atitinkamai nuo 2020 m. integravimo į darbo rinką paslaugos teikiamos ir įgyvendinant Alternatyvių investicijų detektoriaus projektą (toliau – AID)⁴¹. Projekto metu skatinamos socialinės integracijos veiklos, socialinių inovacijų kūrimas ir išbandymas, savanoriškos veiklos, kitos veiklos, užtikrinančios tvaresnę tikslinės grupės asmenų (patiriančių socialinę riziką, socialinę atskirtį ir (ar) socialiai pažeidžiamų) integraciją. 2022 m. rugsėjo mėn. duomenimis, 395 asmenys iš 584, baigusiu dalyvauti AID veiklose (68 proc.), pradėjo mokytis arba dirbti, įskaitant savarankišką darbą. Nepaisant gerų rezultatų, šios paslaugos nėra įtraukiamos į bendrą užimtumo sistemą.

Nuo 2022 m. liepos mėn. įsigaliojo nauja užimtumo sistemos reforma⁴², kuria siekiama stiprinti individualizuotas socialines paslaugas ilgalaikiams bedarbiams, sumažinti darbą šešėlyje, mažinti nedarbą šalyje. Kartu su reforma atsirado naujas besirengiančio darbo rinkai asmens statusas. Jis taikomas asmenims, kurie stokoja socialinių įgūdžių, turi skolų, priklausomybių, rūpinasi vaikais ar tėvais, neturi kaip atvykti į darbo vietą ar susiduria su kitais iššūkiais. Atsidūrusiems šioje grupėje žmonėms planuojamos teikti individualizuotos socialinės paslaugos. Reformos sėkmę garantuotų kompleksinių ir kokybiškų paslaugų ilgalaikiams bedarbiams teikimas, tačiau kol kas jos nėra užtikrinamos.

⁴¹<https://www.esf.lt/lt/susisiekite-su-mumis/naujienos/kvieciame-teikti-projektines-idejas-pagal-projekta-alternatyviu-investiciju-detektori-us-aid/707>.

⁴²<https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/pokyciai-salies-uzimtumo-sistemoje-jau-liepa?lang=lt>.

Teisė į sveikatą. paslaugos pažeidžiamoms socialinėms grupėms

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 20–22 punktuose (Konvencijos 12 str.)

2021 m. per Baltarusijos sieną atvykusių migrantų banga iš esmės supurtė visą šalies migracijos sistemą ir suardė bet kokį planavimą, metė didelius iššūkius sistemoms. 2022 m. pavasarį migrantų iš Ukrainos srautas buvo valdomas daug palankiau, labiau investuojant į jų gerovę ir siekiant užtikrinti žmogaus teises.

Lietuvos Raudonojo Kryžiaus 2021 metų stebėsenos ataskaitoje⁴³ stebėtojai fiksavo, kad naujose migrantų stovyklose dažnai sveikatos paslaugos buvo prieinamos ribotai arba visai neprieinamos. Tik vėlyvą rudenį situacija stabilizavosi, tačiau dar rugsėjo, spalio, o kai kur ir lapkričio mėn. buvo fiksuojamas akivaizdus paslaugų trūkumas, ypač VSAT pasienio padaliniuose. Užsieniečiai neturėjo galimybės pasinaudoti medicinos ar psichologo paslaugomis arba tos galimybės buvo nepakankamos. Situacija dėl medicinos paslaugų pradėjo gerėti baigiantis vasarai, kai stovyklose apsilankydavo mobilios medikų komandos, taip pat psichologai. Tačiau dėl žmonių skaičiaus teikiama pagalba buvo nepakankama.

2021 m. VLK komentuoja, kad, vadovaujantis LR įstatymu⁴⁴ dėl užsieniečių teisinės padėties, prieglobsčio prašytojas turi teisę į nemokamą būtinąją medicinos pagalbą, psichologinę pagalbą ir socialines paslaugas Valstybės sienos apsaugos tarnyboje, Pabėgėlių priėmimo centre ar kitoje apgyvendinimo vietoje. Tais atvejais, kai būtinoji medicinos pagalba negali būti suteikta apgyvendinimo vietoje, ji teikiama pagal Sveikatos draudimo įstatymą Lietuvos nacionalinės sveikatos sistemos įstaigose, kurios pateikia sąskaitas už prieglobsčio prašytojams suteiktą sveikatos priežiūrą teritorinei ligonių kasai. Tų migrantų, kurie nėra pateikę prieglobsčio Lietuvoje prašymo, anot VLK, sveikatos priežiūra nėra mokama taip pat, kaip ir tų, kurie prieglobsčio paprašė. Dėl jų sveikatos paslaugų finansavimo yra priimtas atskiras vidaus reikalų ministrės, valstybės lygio ekstremaliosios situacijos valstybės operacijų vadovės, sprendimas⁴⁵.

Romai patiria didesnę riziką patekti į neapdraustųjų privalomuoju sveikatos draudimu kategoriją ir taip praranda galimybes gauti visas teisės aktuose nustatytas asmens sveikatos priežiūros paslaugas. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2022–2023 metų veiksmų plane⁴⁶ numatyta vienintelė priemonė, siekiant didinti informuotumą apie sveikatos paslaugų prieinamumą romų tautybės asmenims – romų bendruomenėse organizuoti veiklas, susijusias su užkrečiamųjų ligų profilaktika, siekiant didinti skiepavimo apimtį.

2021 metais Žmogaus teisių stebėjimo instituto ir VŠĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“ publikuotoje tyrimo⁴⁸ ataskaitoje „Teisė į psichikos sveikatą ir asmenų su psichosocialine negalia teisių užtikrinimas COVID-19 pandemijos metu Lietuvoje“ yra konstatuojama, kad kai kurios psichikos sveikatos paslaugos, ypač psichoterapijos, yra prieinamos tik privačiame sektoriuje, susimokant už jas. Nurodoma, kad 52 % psichikos sveikatos paslaugomis pasinaudojusių apklaustųjų už jas mokėjo. Taigi skurdą patiriantiems žmonėms kokybiškų psichosocialinių psichikos sveikatos paslaugų prieinamumas nėra užtikrinamas.

⁴³ https://redcross.lt/wp-content/uploads/2022/09/2021_metine_lrk_stebesenos_ataskaita.pdf.

⁴⁴ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c67c9f5266e611ecb2fe9975f8a9e52e>.

⁴⁵ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c95b7751e34711eb866fe2e083228059/asr>.

⁴⁶ <http://www.romuplatforma.lt/wp-content/uploads/2022/11/%C4%AEsakymas-d%C4%97L-Rom%C5%B3-integracijos-%C4%AF-Lietuvos-visuomen%C4%99-priemoni%C5%B3-plano-2022%E2%80%932023-patvirtinimo-%C4%AEV-33-2022-07-01.pdf>.

⁴⁷ <https://www.smtinklas.lt/wp-content/uploads/simple-file-list/Metin%C4%97-skurdo-ir-socialin%C4%97-atskirties-ap%C5%B7valga/Skurdas-ir-socialin%C4%97-atskirtis-Lietuvoje-2022.pdf>.

⁴⁸ <http://hrmi.lt/teise-i-psichikos-sveikata-ir-asmenu-su-psichosocialine-negalia-teisiu-uztikrinimas-covid-19-pandemijos-metu-lietuvoje/>.

2022 m. Sveikatos apsaugos ministerijos pristatomos psichikos sveikatos priežiūros reformos⁴⁹ prielaidos – medikamentinių ir stacionariųjų paslaugų dominavimas, paslaugų netolygumai regionuose, mažas psichikos sveikatos finansavimas, prasti psichikos sveikatos priežiūros rezultatai. Psichikos sveikatos priežiūros reformos uždaviniai – mažinti stacionariųjų paslaugų skaičių, plėtojant bendruomenines ir bazines paslaugas; didinti kokybiškų paslaugų prieinamumą; užtikrinti paslaugų tęstinumą ir jų teikimą remiantis paciento kelio perspektyva; mažinti paslaugų prieinamumo ir kokybės netolygumus regionuose; stiprinti žmogaus teises atitinkančias ir į atsigavimą orientuotas paslaugas. Siekiama paslaugų struktūra: daugiausia teikiama bendruomeninių, savitarpio pagalbos bei visuomenės sveikatos biurų paslaugų; mažiau – šeimos gydytojų komandos paslaugų; dar mažiau – psichikos sveikatos centro paslaugų; dar mažiau – dienos stacionarų, psichoterapijos ir II lygio gydytojų konsultacijų; dar mažiau – aktyvaus gydymo stacionare; mažiausiai – psichosocialinės reabilitacijos ir ilgalaikės priežiūros paslaugų. Planuojama 30 proc. mažinti stacionarų paslaugų ir didinti psichosocialinių intervencijų dalį gydant stacionare. Vaikų ir paauglių ambulatorinių paslaugų centrai bus kuriami kiekviename regione, juose bus teikiamos II lygio konsultacijos, ambulatorinės psichoterapijos, dienos stacionaro ir psichosocialinės reabilitacijos paslaugos. Planuojama tobulinti medicinos psichologų kvalifikaciją vaikų ir paauglių priežiūros srityje ir kt.

2019 m. sausio 11 d. patvirtinta nauja Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo

redakcija⁵⁰,

kurioje buvo išplėstas priverstinio asmens hospitalizavimo institutas, įtraukiant žalą turtui kaip vieną asmens priverstinio hospitalizavimo pagrindų, o numatomas kreipimosi į teismą laikas nuo 48 val. pailgintas iki 3 darbo dienų. Įstatyme pirmą kartą nacionaliniu mastu numatyta priverstinio hospitalizavimo atvejų ir priverstinio gydymo metu taikomų fizinio suvaržymo priemonių stebėseną ir parengta jos įgyvendinimo tvarka. Sveikatos apsaugos ministerija, vykdydama priverstinio hospitalizavimo stebėseną, pateikia nacionalinius duomenis: 2020 metais priverstinai hospitalizuoti 608 asmenys, o 2021 metais iki gruodžio mėn. – 504 asmenys. Ministerija atkreipė dėmesį, kad, 2021 metais įvertinus 2 stacionarines psichiatrijos paslaugas teikiančias įstaigas, naudojant Pasaulio sveikatos organizacijos vertinimo instrumentą „QualityRights“, nustatyta, kad teikiant ataskaitas ministerijai yra neįtraukiami atvejai, kai pacientai buvo priverstinai hospitalizuoti iki 3 darbo dienų, nesikreipiant į teismą dėl priverstinio hospitalizavimo skyrimo (duomenys teikiami tik apie tuos atvejus, kai buvo gautas teismo sprendimas). Todėl ministerija planuoja artimiausiu metu pataisyti Tvarkos aprašą ir patikslinti duomenų rinkimo metodologiją. Todėl tikėtina, kad ateityje šie skaičiai didės ir bus fiksuojami realūs priverstinio hospitalizavimo mastai.

Priverstinio hospitalizavimo sąlygų išplėtimas bei fizinio suvaržymo priemonių taikymo reglamentavimas nacionaliniu mastu prieštarauja Jungtinių Tautų (JT) neįgaliųjų teisių konvencijai ir 2016 m. JT Žmonių su negalia teisių komiteto rekomendacijoms Lietuvai, tačiau iš esmės neprieštarauja pagal 2018 m. Europos konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą veikiančio Europos komiteto rekomendacijoms Lietuvai, kuriose nurodoma įtvirtinti apsaugą nuo priverstinių priemonių naudojimo ir stebėseną.

Baudžiamojo kodekso 98 straipsnyje numatyta, kad priverstinės medicininės priemonės gali būti teismo taikomos „teismo pripažintiems nepakaltinamais ar ribotai pakaltinamais, taip pat asmenims, kuriems po nusikalstamos veikos padarymo ar bausmės paskyrimo sutriko psichika ir dėl to jie negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti“.

⁴⁹ <https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/2022%2003%2024%20pristatymas%20savivaldyb%C4%97ms>

⁵⁰ .pdf. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18311/asr>.

Sveikatos apsaugos ministerijos duomenimis, pateiktame rašte nurodoma, kad 2021 m. iki gruodžio mėn. šiuo pagrindu buvo hospitalizuoti 329 asmenys.

NVSC duomenimis⁵¹, per trejus metus (2019–2021 m.) sergamumo ŽIV rodiklis sumažėjo

nuo

5,4 iki 4,3 atvejo 100 tūkst. gyventojų; daugėja ŽIV užsikrėtusių moterų; pasikeitė vyraujantis ŽIV plitimo būdas – jau kelerius metus iš eilės vyrauja lytiniai santykiai. 2021 m. Lietuvoje užregistruota 110 naujų ŽIV infekcijos atvejų, iš kurių 31 yra susijęs su švirkščiamųjų narkotikų vartojimu (ŠNV). Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento duomenimis⁵², Lietuvoje užsikrėtimas ŽIV per švirkščiamuosius narkotikus sudaro 28 % visų naujų ŽIV infekcijos atvejų. Šis skaičius rodo, kad Lietuvoje egzistuojančios narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo prevencijos ir žalos mažinimo priemonės nėra pakankamos.

UNAIDS parengtoje ŽIV/AIDS atsako stebėsenos pasaulinėje ataskaitoje⁵³, paskelbtoje liepos 6 d., pranešama, kad Lietuva nesugebėjo įgyvendinti 2020 m. tarpinių uždavinių „90–90–90“. Šie skaičiai reiškia, kad šalys privalo siekti, jog 90 proc. užsikrėtusiųjų ŽIV žinotų savo diagnozę, 90 proc. sergančiųjų ŽIV gydyti būtų taikoma antiretrovirusinė terapija ir 90 proc. gaunančiųjų ART būtų pasiekama maža viruso koncentracija. Pagal UNAIDS ataskaitą, Lietuva uždavinius įgyvendino tik „83–43–91“ rezultatu.

NVSC duomenimis⁵⁴, Lietuvoje 2020 m. buvo atlikta per du šimtus tūkstančių ŽIV tyrimų (pateikiamas ne tirtų asmenų, o atliktų tyrimų skaičius). Iš jų tik 4,4 procento testų buvo naudojama tiriant rizikos grupėms priklausančius asmenis. Palyginti su 2019 metais, 2021 m. bendra tyrimų apimtis sumažėjo 16 proc., o, NVSC specialistų nuomone, net 32 proc. sumažėjusį rizikos grupėms priklausančių asmenų atliktų ŽIV laboratorinių tyrimų skaičių galėjo lemti būtent pandemija, nes buvo apribota asmens sveikatos priežiūros įstaigų veikla. 2021 m. NVO „Demetra“ kelia problemą, kad Lietuvoje atliekama apie 200 tūkst. ŽIV testų

per

metus, tačiau rizikos grupių asmenų testuojama vos apie 5 proc.: daugiausia testuojamos nėščiosios bei kraujo donorai. Taigi ŽIV testavimo apimtys Lietuvoje vis dar nėra pakankamos.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento duomenimis⁵⁵, antiretrovirusinė terapija skiriama visiems ŽIV užsikrėtusiems pacientams iš karto, kai patvirtinama ŽIV ligos diagnozė ir kai pacientai yra pasiruošę ir motyvuoti pradėti gydymą. NVSC duomenimis, 2021 m. pabaigoje dėl užsikrėtimo ŽIV gydėsi 937 asmenys. ŽIV gydymo aprėpties vertinti nėra galimybės, nes duomenų apie antiretrovirusinės terapijos paskyrimą, apie asmenis, per metus pradėjusius ir / ar nutraukusius gydymą, neturima. Iki 2021 m. buvo laikoma, kad ŽIV gydymo aprėptys Lietuvoje yra nepakankamos dėl riboto geografinio ŽIV gydymą galinčių skirti medikų prieinamumo ir nepakankamo priklausomybių nuo narkotikų gydymo prieinamumo.

UNAIDS ataskaitoje (2021 m.) pažymima, kad, 2017 m. duomenimis, Lietuvoje gydymo pakaitiniais opioidiniais vaistiniais preparatais aprėptis siekė 22,2 proc. Tačiau šis rodiklis buvo daug mažesnis nei UNAIDS rekomenduojamas (>40 proc.). Gydymo pakaitiniais opioidiniais vaistiniais preparatais tvarka ir gydomų asmenų ištyrimas dėl susirgimų ŽIV /

AIDS Lietuvoje yra reglamentuotas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2007 m. rugpjūčio 6 d. įsakymu Nr. V-655 „Dėl Pakaitinio gydymo skyrimo ir taikymo priklausančių nuo opioidų gydyti ir Pakaitinių opioidinių vaistinių preparatų išrašymo,

https://www.unaids.org/en/resources/presscentre/pressreleaseandstatementarchive/2020/july/20200706_global-aids-report.

⁵¹ [https://www.unaids.org/en/resources/presscentre/pressreleaseandstatementarchive/2020/july/20200706_global-aids-report.](https://www.unaids.org/en/resources/presscentre/pressreleaseandstatementarchive/2020/july/20200706_global-aids-report)

⁵² [https://lsveikata.lt/aktualijos/covid-19-yra-o-ziv-nera-13659.](https://lsveikata.lt/aktualijos/covid-19-yra-o-ziv-nera-13659)

⁵³ [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20\(galutinis\).pdf.](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20(galutinis).pdf)

⁵⁴ [https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/2022-global-aids-update_en.pdf.](https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/2022-global-aids-update_en.pdf)

išdavimo, laikymo ir apskaitos asmens sveikatos priežiūros įstaigose tvarkos aprašų patvirtinimo“.

Kalėjimų departamento duomenimis, 2021 m. iš 14 naujų ŽIV infekcijos atvejų, diagnozuotų laisvės atėmimo įstaigose, nė vienas asmuo neužsikrėtė būdamas laisvės atėmimo įstaigoje.

Opioidinės priklausomybės pakaitinio gydymo užtikrinimo laisvės atėmimo vietose tvarkos aprašas⁵⁷ patvirtintas Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2021 m. gegužės 21 d. įsakymu Nr. V-175 „Dėl Pakaitinio gydymo skyrimo ir taikymo priklausomybei nuo opioidų gydyti laisvės atėmimo įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“. Taigi į laisvės atėmimo įstaigas patekusiems asmenims pakaitinė terapija metadonu gali būti tiek skiriama, tiek tęsiama.

UNAIDS 2021 m. ataskaitoje⁵⁸ pažymima, kad, 2017 m. duomenimis, Lietuvoje vienam asmeniui, vartojančiam narkotikus švirkščiamuoju būdu, teko vidutiniškai 28 švirkštai ir adatos per metus. Švirkštų ir adatų išdavimas ir (ar) keitimas – viena pagrindinių paslaugų, teikiamų ŽSK, kuri padeda kontroliuoti per kraują perduodamų ligų, tokių kaip ŽIV, virusinių hepatitų, plitimą. Nors pastaruosius keletą metų išdalijamų švirkštų skaičius didėjo, vis dėlto jis yra nepakankamas. PSO rekomendacijose nurodoma, kad iki 2020 m. vienam klientui per metus turėjo būti išduodama bent 200 švirkštų, o iki 2030 m. svarbu pasiekti 300 švirkštų, tenkančių vienam asmeniui per metus, skaičių. Lietuva nuo šių PSO rekomendacijų yra stipriai nutolusi.

ŽIV ir kitų infekcijų plitimą vartojant švirkščiamuosius narkotikus siekiama mažinti teikiant žemo slenksčio paslaugas, reglamentuotas Žemo slenksčio paslaugų teikimo tvarkos apraše⁵⁹, patvirtintame Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2006 m. liepos 5 d. įsakymu Nr. V-584 „Dėl Žemo slenksčio paslaugų teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento duomenimis⁶⁰, 2021 m. žemo slenksčio paslaugos buvo teikiamos 10-ies savivaldybių (Vilniaus, Ukmergės, Kauno, Kėdainių, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Alytaus, Mažeikių ir Visagino) žemo slenksčio paslaugų kabinetuose.

2021 m. buvo imtasi politinės lyderystės dėl žemo slenksčio paslaugų kabinetų biudžetinio finansavimo, siekiant spręsti fragmentuoto finansavimo problemą, kai žemo slenksčio paslaugų kabinetai buvo finansuojami iš dalies ES ar savivaldybių skiriamomis lėšomis.

2021 m. priimtas Priklausomybės ligų gydymo ir žalos mažinimo priemonių prieinamumo ir kokybės gerinimo 2021–2024 metų veiksmų planas⁶¹. Jame numatoma: užtikrinti nepertraukiamos metodinės pagalbos teikimą savivaldybių administracijoms ir žemo slenksčio paslaugų teikėjams; parengti Žemo slenksčio paslaugų teikimo tvarkos aprašo keitimo projektą, kuris leistų numatyti teikiamų paslaugų plėtrą, saugaus vartojimo kambarių paslaugas; užtikrinti žemo slenksčio paslaugų finansavimą bei stebėseną.

⁵⁷ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2021 m. gegužės 21 d. įsakymas Nr. V-175 „Dėl Pakaitinio gydymo skyrimo ir taikymo priklausomybei nuo opioidų gydyti laisvės atėmimo įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“.

⁵⁸ [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20\(galutinis\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20(galutinis).pdf).

⁵⁹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2006 m. liepos 5 d. įsakymas Nr. V-584 „Dėl Žemo slenksčio paslaugų teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

⁶⁰ [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20\(galutinis\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20(galutinis).pdf).

⁶¹ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/885d1ad2fc6d11ebb4af84e751d2e0c9?jfwid=-vsw52c7jj>.

X. Teisė į švietimą

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 23 punkte (Konvencijos 12–13 str.)

Lietuvoje pradedama įgyvendinti įtraukiojo švietimo koncepcija⁶², tačiau šalyje vis dar veikia 47 specialiosios mokyklos. Jose mokosi apie trečdalis mokyklinio amžiaus vaikų su negalia: 8 472 mokiniai mokosi bendrojo lavinimo mokyklose⁶³, 3 416 – specialiosiose mokyklose. Iš viso šalyje yra apie 15 tūkst. vaikų su negalia.

2021–2022 metais Lietuvoje specialiosiose mokyklose mokėsi 1,08 proc. vaikų. 2022 m. siekinys – 0,5 proc. Tais pačiais mokslo metais įtraukioju būdu bendrosios paskirties švietimo įstaigose buvo ugdoma 50,6 proc. vaikų su negalia (2020–2021 metais – 48,9 proc.), t. y. 1,7 karto mažesnė dalis nei 2025 m. siekinys⁶⁴. Šią situaciją lemia daugelis veiksnių: mokyklos vadovų ir visos mokyklos bendruomenės nuostatos, kad asmens individualūs poreikiai yra asmens trūkumas, o ne mokyklos problema, todėl bendrosios paskirties mokyklos vis dar bando pritaikyti vaiką prie esamų mokyklos sąlygų. Iki šiol galiojantis Švietimo įstatymas suteikia teisinės galimybes bendrosios paskirties mokykloms atsakyti priimti mokinį, jeigu jam reikia pritaikyti mokymosi aplinką, teikti švietimo pagalbą.

Įtraukiojo švietimo kokybė Lietuvoje vertinama prastai. Bendrojo lavinimo mokyklose trūksta pedagogų, kurie galėtų kompetentingai dirbti su skirtingų negalių turinčiais vaikais, todėl įtraukiai mokomi vaikai su negalia ne visada gauna kokybiškas švietimo paslaugas. Dėl nepakankamo pasirėngimo priimti vaikus su negalia ir suteikti jiems reikiamas paslaugas kenčia visi mokiniai, todėl nekokybiškas įtraukusis švietimas lemia visų vaikų ir tėvų susipriešinimą. Įtraukioju būdu besimokantys klausos ir regos negalias turintys vaikai neretai patiria patyčių, gauna prastesnį išsilavinimą, todėl vėliau sunkiai konkuruoja darbo rinkoje. Po tokių patirčių dalis mokinių su negalia pasirenka ugdymą specialiosiose mokyklose arba tokį ugdymą jiems parenka tėvai. Duomenys apie neįgaliuosius, baigusius pagrindinį ugdymą pagal individualizuotas programas, ir jų tolesnį mokymąsi nėra renkami. Savivaldybės negali pateikti informacijos, kur ir kiek mokosi specialiujų poreikių turinčių vaikų.

Bendrojo lavinimo mokyklos yra fiziškai nepritaikytos vaikams su negalia. Tik 10 proc. mokyklų yra visiškai pritaikytos mokiniams su negalia, judantiems vežimėliais, ir tik 3 proc.⁶⁵ mokyklų yra visiškai pritaikytos regos negalią turintiems žmonėms. Iš 720 apklaustųjų 58 % mokyklų neįgaliesiems nėra pritaikyti sanitariniai mazgai. Iš 733 apklaustųjų 59 % mokyklų mokiniai su negalia patiria sunkumų norėdami patekti į mokyklos valgyklą. Taip pat nėra užtikrinama ugdymo kokybė, nepritaikyti vadovėliai, trūksta kompetentingų darbuotojų, vyrauja neigiamas mokytojų požiūris į specialiųjų poreikių turinčius vaikus. Dėl šių veiksnių, baigę pagrindinę mokyklą, specialiųjų poreikių turintys mokiniai renkasi specialiąsias arba profesines mokyklas.

2021 metais Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų, kuriose fizinė aplinka yra pritaikyta įtraukiamam ugdymui (atitinka universalaus dizaino principus), buvo tik viena. Tais pačiais metais tik 7 bendrojo ugdymo mokyklos iš tuo metu veikusių 947 (0,7 proc. mokyklų) buvo visiškai pritaikytos mokiniams, turintiems negalią (3 mokyklomis daugiau nei 2018 m.), o iš 62 profesinio mokymo įstaigų – nė viena.

⁶² <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9A3AD08EA5D0/asr>.

⁶³ <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/08/Svietimas-Lietuvoje-2022-web.pdf>.

⁶⁴ <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/08/Svietimas-Lietuvoje-2022-web.pdf>.

⁶⁵ <https://www.lnf.lt/8385/>.

Emocinė aplinka Lietuvos mokyklose, kaip rodo tyrimai, taip pat nėra palanki įtraukiamam ugdymui, nors pastaruoju metu situacija kiek gerėja. HBSC duomenimis⁶⁶, per 2014–2018 m. patyčių lygis bendrojo ugdymo mokyklose mažėjo: per paskutinius du mėnesius patyčių nepatyrusių mokinių dalis augo nuo 46,2 iki 48,2 proc. Vis dėlto, lyginant tarptautiniu mastu, Lietuvoje patyčių lygis (tiek patyrusių patyčias, tiek besityčiojančių iš kitų mokinių dalis) buvo aukščiausias iš tyrime dalyvavusių šalių.

Visuomenėje vyrauja neigiamos nuostatos dėl privalomo įtraukiojo ugdymo 2024 metais, ir tai tampa kliūtimi siekiant tokio ugdymo. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai atliekant visuomenės apklausą, su teiginiu: „Vaikai su negalia ir (ar) turintys specialiųjų ugdymo poreikių turėtų mokytis kartu su vaikais be negalios tose pačiose klasėse“, visiškai arba iš dalies sutiko mažiau nei pusė – 43 proc. – respondentų. Visiškai arba iš dalies nesutinko 32 proc. Net 25 proc. apklaustųjų neturi aiškios nuomonės šiuo klausimu.

Mažiau nei pusė – 45 proc. – apklaustųjų teigia, kad visiškai arba iš dalies sutiktų, jog jų vaikas bendrąjį išsilavinimą įgytų mišrioje klasėje kartu su negalia ir specialiųjų ugdymo poreikių turinčiais vaikais. Visai arba iš dalies nesutiktų 31 proc., neapsisprendę – 24 proc. apklaustųjų⁶⁷.

Egzistuoja ir kita švietimo atskirties forma – mokymas namuose. Toks mokymosi būdas daro ypač neigiamą poveikį mokinių galimybėms ateityje, taip pat atsiliepia jų psichologinei būklei. 2017 m. namų mokymas skirtas 356 mokiniams⁶⁸.

2020 metais Lietuvos negalios organizacijų forumas drauge su Lietuvos savivaldybių asociacija ir Sveikatos apsaugos bei Švietimo, mokslo ir sporto ministerijomis įtvirtino memorandumą, kuriuo siekiama užtikrinti, kad 2020-aisiais ir kiekvienais kitais metais Lietuvos savivaldybės kartu su minėtomis ministerijomis sutelktų pastangas ir įsipareigotų pritaikyti žmonėms su negalia bent po vieną bendrojo ugdymo mokyklą ir po vieną sveikatos priežiūros įstaigą. Pritaikymas apimtų tokius dalykus kaip: patekimas į objektą, prieinama aplinka patalpose (maitinimo vieta, higienos patalpos), specialistų paslaugos, alternatyvi komunikacija ir darbuotojų pagalba tenkinant individualius žmogaus su negalia poreikius, specialios ugdymo priemonės, informacija apie paslaugas.

2021 metais atliktas pažangos įvertinimas: atsakymus pateikė 39 savivaldybės, tačiau daugiau nei trečdalis (21 savivaldybė) tokios informacijos nepateikė. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija informaciją pateikė apibendrintai pagal savivaldybės teritorijoje esančius visus švietimo objektus, neišskirti konkretūs objektai. Prieinamumui skiriama daugiau dėmesio nei iki šiol, tačiau jo užtikrinimas fragmentiškas, orientuojamasi į fizinį prieinamumą turintiems judėjimo negalia, pasigendama paslaugų skirtingų negalių turintiems žmonėms, informacijos pritaikymo iniciatyvų. Pavieniuose objektuose pritaikomi tik kai kurie elementai, daugiausia įrengiami keltuvai, liftai, pandusai, automobilių statymo vietos, pritaikomi tualetai.

⁶⁷

<https://www.lygybe.lt/lt/itrukusis-ugdymas-ar-nuo-2024-uju-tikrai-bus-uzkirstas-kelias-diskriminacijai>. <https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Infografikai-ir-zemelapis.pdf>.

Siekiamybė:

- 2025 m. negalia turinčių mokinių, ugdomų įtraukiuoju būdu bendros paskirties švietimo įstaigose, dalis sudarys 85 proc., iki 2030 m. – 90 proc.;
- 2022 m. vaikų, kurie mokosi specialiosiose mokyklose, dalis bus ne didesnė kaip 0,5 proc. (nepavyko įgyvendinti);
- 2025 m. specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčių vaikų, išskyrus gabiuosius, dalyvaujančių neformaliajame vaikų švietime, dalis sudarys 40 proc. (2020 m. – 29,8 proc.).⁶⁹

Aukštosios mokyklos

Nors Lietuva yra daug pasiekusi aukštojo mokslo prieinamumo didinimo srityje, tačiau duomenys ir tyrimai rodo, kad aukštasis mokslas menkai prieinamas asmenims iš mažas pajamas gaunančių šeimų, specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems asmenims, taip pat asmenims su negalia.

Studentų su negalia oficialiojoje statistikoje kasmet mažėja. Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, nuo 2015 iki 2019 m. studentų sumažėjo nuo 1 006 iki 62070.

2019 metais pagrindinę negalią (turintiesiems pagrindinę negalią priskiriami asmenys, turintys fizinių sutrikimų, pakenkiančių esminėms gyvybinėms funkcijoms: klausai, regai, kalbėjimui, judėjimui, arba juos apribojančių) turintys asmenys į aukštąsias mokyklas įstojo žymiai rečiau nei neturintys specialiųjų ugdymosi poreikių: 2019 m. jų dalis universitetuose buvo atitinkamai 5 ir 24 proc., o atotrūkis siekė 4,8 karto. Tais pačiais metais į kolegijas įstojusių pagrindinę negalią turinčių asmenų dalis sudarė 6 proc. ir buvo 2,3 karto mažesnė nei specialiųjų poreikių neturinčių asmenų (14 proc.) (Lietuvos studijų būklė, 2020). STRATA atlikto EUROSTUDENT VII (2021) tyrimo ataskaitoje tarp reikšmingų veiksnių, ribojančių aukštojo mokslo prieinamumą negalią turintiems asmenims, įvardijami minėtų asmenų finansinis nesavarankiškumas, aukštas priklausymo nuo šeimos paramos lygis, nepakankamas negalią turinčių asmenų studijų programų individualizavimas, nepritaikyta infrastruktūra.

Vis daugiau aukštųjų mokyklų skelbia informaciją, kokios galimybės studijuoti suteikiamos negalią turintiems asmenims ir kokios paslaugos jiems teikiamos, tačiau ši informacija dažnai apsiriboja techninių priemonių išvardijimu bei paramos, kurią garantuoja valstybė, aprašymu interneto svetainėse. Mažas studentų su negalia skaičius rodo, jog šiuo metu valstybės teikiamos pagalbos nepakanka. Apsiribojama finansinės paramos teikimu, kuri, be abejo, yra reikalinga, tačiau nepakankama, o jos gavėjų ratas siauras ir ne visada atitinka negalios įvairovės spektrą ir individualius poreikius (išmokų dydžiai ir darbingumo lygio kriterijus griežtai apibrėžti ir nepriklauso nuo individualių poreikių). Lietuvoje studentų su negalia finansinės pagalbos priemonių teikimo ir studijų proceso pritaikymo principus įtvirtina šie trys pagrindiniai įstatymai: LR neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas; LR mokslo ir studijų įstatymas; LR švietimo įstatymas.

Pojstatyminiai aktai, reglamentuojantys finansinės paramos teikimą studentams, koordinuojami Neįgalųjų reikalų departamento prie SAM ir Valstybinio studijų fondo, kuris yra pavaldus Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai. Visos išmokos skiriamos pagal tą patį kriterijų (45 proc. ar mažesnis darbingumo lygis). Būtent šis ribojimas gali sudaryti įspūdį, jog iš tiesų valstybė dosniai remia studentus, turinčius negalia, tačiau iš tiesų didžioji dalis galinčių studijuoti ir turinčių negalią studentų turi didesnį darbingumo lygį, o dalis tų, kurių negalios lygis atitinka nustatytą ribą, nebūtinai pasinaudoja teikiamomis paramos priemonėmis. Teikiamos pagalbos nediferencijavimas pagal individualius su negalia susijusius poreikius sudaro įspūdį, jog iš tiesų studijų prieinamumui skiriama daug lėšų, todėl papildomų priemonių nereikia, tačiau kiekvienais metais mažėjantis studijuojančių asmenų su negalia skaičius rodo, jog šios priemonės nepasiekia savo tikslo. Studijų pritaikymas asmenims su negalia Mokslo ir studijų įstatyme minimas viename punkte kartu su studentų teisėmis ir pareigomis, kur įtvirtinta teisė „atsiskaityti už darbus alternatyviais būdais, jeigu turi negalia, dėl kurios negali atsiskaityti nustatyta tvarka, o alternatyvus atsiskaitymo būdas užtikrina, kad bus pasiekti studijų rezultatai“. Kaip aukštosios mokyklos turėtų pritaikyti alternatyvius atsiskaitymo būdus arba apskritai studijų procesą asmenims su negalia, plačiau aprašyta nėra.

Lytiškumo ugdymo sferoje pasistūmėta reglamentuojant ir imperatyviai vykdant tikslines švietimo priemones.

2022 m. kovo mėn. buvo priimta naujoji Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo redakcija, kurios II skyriaus 4 straipsnyje pažymima, kad Švietimo, mokslo ir sporto ministerija:

„1) užtikrina privalomą temų apie moterų ir vyrų teisių lygybę, smurto artimoje aplinkoje prevenciją, pagarbą kiekvieno asmens orumui, tarpusavio pagalbą, socialinius-emocinius gebėjimus, nesmurtinius konfliktų sprendimo būdus, teisę į asmens neliečiamybę integravimą į ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas, atsižvelgiant į mokinių gebėjimus ir amžių;

2) koordinuoja pedagoginių darbuotojų kompetencijos smurto artimoje aplinkoje prevencijos, atpažinimo ir pagalbos smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantiems asmenims ar smurtą patyrusiems asmenims teikimo srityse tobulinimą Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo nustatyta tvarka.“

Nors buvo siekiama į šiuos įstatymo pakeitimus įtraukti ir stereotipinių nuostatų prevenciją, moterų ir vyrų lygiateisiškumo įtraukimas į privalomų temų sąrašą vertintinas teigiamai. Naujoji įstatymo redakcija įsigalios 2023 m. liepos 1 d.

Šių temų dėstymo mokyklose vientisumą ir integralumą gali užtikrinti pamokos pagal Gyvenimo įgūdžių ugdymo programą. Nauja šios programos, į kurią įtrauktos ir lyčių lygybės bei lytiškumo temos, redakcija Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos buvo patvirtinta 2022 m. spalio mėn. Ji bus pradėta įgyvendinti 2023 m. rugsėjo mėn. 1, 3, 5, 7 progimnazijos, 9 / I gimnazijos klasėse, o nuo 2024 m. rugsėjo mėn. – 2, 4, 6, 8 progimnazijos, 10 / II gimnazijos klasėse. Šia programa siekiama ugdyti mokinių emocinį ir socialinį raštingumą, todėl į ją įtrauktas platus temų spektras: pvz., socialinis ir emocinis ugdymas, sveikatos ugdymas,

psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija, patyčių ir smurto prevencija, lytiškumo ugdymas, psichikos sveikatos stiprinimas, savižudybių prevencija, lyčių lygybė, žmogaus teisės ir kt. Ši programa bus vienodai įgyvendinama visose mokyklose pagal švietimo ministro įsakymą, t. y. mokykloms nereikės jos interpretuoti pačioms.

Ekspertų teiktose rekomendacijose dėl programos pažymėta, kad joje nėra tiksliai apibrėžiama lyčių lygybės sąvoka, paliekant erdvės įvairioms interpretacijoms, trūksta su lyčių lygybe susijusių temų dėstymo sistemiškumo, be to, nėra kalbama apie smurtą lyties pagrindu. Visgi atnaujintoje programoje daug dėmesio skiriama lyčių stereotipams, jų įtakai nuostatų formavimuisi ir tokių nuostatų sukeliams pasekmėms, be to, kreipiamas dėmesys į sveikų santykių kūrimą. Rekomendacijos dėl smurto lyties pagrindu įtraukimo į mokyklų patyčių prevencijų aprašus tebelieka aktualios.

2022 m. buvo planuojama parengti nacionalinę kvalifikacijos programą (10 kreditų), kurią baigę ir būtinus reikalavimus įvykdę mokytojai būtų pasirengę vesti šias pamokas, taip užtikrinant svarbų minėtų temų interpretavimo ir dėstymo standartą. Visgi šios programos rekomendacijos kol kas dar nėra patvirtintos ir viešai prieinamos, tebevyksta konsultacijos dėl programos turinio.

Nors, 2020 m. „Diversity Development Group“ tyrimo duomenimis, mokyklas lankančių romų vaikų skaičius nuo 2015 m. išaugo, atotrūkis tarp romų tautybės asmenų ir Lietuvos gyventojų vidurkio švietimo srityje išlieka didelis. 2015–2020 m. amžiaus grupėje nuo 10 iki 19 m. sumažėjo neįgijusių pradinio išsilavinimo (2015 m. – 36 proc., 2020 – 28 proc.), 20–29 m. amžiaus grupėje padaugėjo turinčių pagrindinį (2015 m. – 22 proc., 2020 m. – 30 proc.) ir vidurinį išsilavinimą (2015 m. – 8 proc., 2020 m. – 18 proc.). Sumažėjo privalomojo ugdymo laikotarpiu mokyklos nelankančių romų vaikų dalis (2015 m. 7–16 m. amžiaus grupėje nesimokė 14 proc., 2020 m. 6–15 m. amžiaus grupėje nesimokė 6 proc. romų vaikų). 2019 m. mokinių registro duomenimis, 37 proc. mokyklas lankančių romų vaikų mokėsi pradinėse klasėse, 44 proc. – 5–8 klasėse, 12 proc. – 9–10 klasėse, 4 proc. – 11–12 klasėse. Šie duomenys rodo, kad, nors bendrieji romų vaikų dalyvavimo ugdymo procese rodikliai gerėja, politinės priemonės turėtų būti nukreiptos į sunkumus, kurie neleidžia romų vaikams tęsti ugdymo vyresnėse klasėse. Nepaisant nevyriausybinų organizacijų siūlymų, specialios romų tautybės mokinių integracijos priemonės nebuvo įtrauktos į Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos rengtą nacionalinę plėtros programą. Priemonių, kurios iš esmės spręstų romų tautybės vaikų dalyvavimą ugdymo procese, nėra ir Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2022–2023 metų veiksmų plane.

Alternatyviają ataskaitą teikia:

Lietuvos negalios organizacijų forumas (LNF) įsteigtas 2001 m., turint tikslą suvienyti skirtingas negalias turintiems asmenims atstovaujančias organizacijas ir kartu keisti negalios politiką Lietuvoje. LNF atlieka JT neįgaliųjų teisių konvencijos (Konvencija), kitų žmogaus teisių dokumentų įgyvendinimo stebėseną, teikia ataskaitas tarptautinėms ir Lietuvos institucijoms, dalyvauja priimant sprendimus dėl negalios politikos formavimo bei įgyvendinimo nacionaliniu ir savivaldos lygmenimis. Organizacija renka informaciją apie žmonių su negalia patiriamus teisių pažeidimus, teikia skundus atsakingoms institucijoms, konstruoja ir tvarko strategines bylas, aktyviai veikia siekdama gerinti žmonių su negalia viešąjį įvaizdį, informuoti ir šviesti visuomenę.

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas (NSMOT) yra nevyriausybinė skėtinė organizacija, vienijanti 61 nevyriausybinę organizaciją, tarp jų ir didžiausias nacionalines organizacijas, tokias kaip „Maisto bankas“, „Caritas“, Maltos ordino pagalbos tarnyba, Raudonasis Kryžius, SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija, „Gelbėkit vaikus“, Lietuvos samariečiai. NSMOT nariai veikia 50-yje savivaldybių, jų veikla grindžiama darbu su šiomis socialinėmis grupėmis: socialinės rizikos šeimomis, neįgaliaisiais, asmenimis, sergančiais priklausomybės ligomis, nuteistaisiais ir asmenimis, paleistais iš įkalinimo įstaigų, prekybos žmonėmis aukomis, psichikos ligomis sergančiais asmenimis bei kitomis grupėmis, kurios gali susidurti su skurdu ar socialine atskirtimi. Pagrindinės NSMOT veiklos kryptys – advokacija socialinės politikos srityje ir narių stiprinimas.

Asociacija Lietuvos žmogaus teisių centras (LŽTC) – daugiau nei 25 m. žmogaus teisių apsaugos ir švietimo srityje dirbanti NVO. Tikslai: 1) Skleisti žinias apie tarptautinėje bendruomenėje pripažįstamus ŽT apsaugos standartus bei ugdyti pagarbą įvairovei; 2) Stiprinti visuomenės gebėjimus kovoti su pažeidžiamų visuomenės grupių diskriminacija; 3) Kelti probleminius ŽT apsaugos klausimus ir teikti jų sprendimo būdus.

VŠĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“ (PSP) veikia Lietuvoje nuo 2020 metų nacionaliniu mastu, vykdo advokacijos, švietimo, gebėjimų stiprinimo veiklas, dalyvauja teikiant teisėkūros ir politikos formavimo pasiūlymus, taip pat veikia vykdant tarptautinius ir vystomojo bendradarbiavimo projektus. PSP dalyvauja ir tarptautinėje advokacijoje būdama Mental Health Europe ir Human Rights in Mental Health – FGIP nare.

Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų koalicija (Nacionalinė NVO koalicija), kurios pagrindinis tikslas – skatinti bendradarbiavimą tarp skėtinių NVO asociacijų, vienijančių įvairias viešosios politikos srityje veikiančias NVO, sudaryti palankią aplinką NVO veikti viešojoje politikoje ir stiprinti atstovavimą pilietinei visuomenei bei jos dalyvavimą viešajame gyvenime. Vienija 16 NVO.